

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Katedra pedagogiky

Systém práce s mladistvými pachateli trestné činnosti v ČR
The System of Treatment of Juvenile Offenders in Czech Republic

Diplomová práce

Autor: Stanislava Sváčková

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

Stanislava Sváčková

Děkuji především paní PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D. za pomoc a podporu při zpracování diplomové práce.

OBSAH

| | |
|---|-----------|
| Úvod | 6 |
| 1. DOSPÍVÁNÍ A DELIKVENCE | 7 |
| 1.1. Delikventní chování a jeho příčiny | 7 |
| 1.2. Dělení poruch chování | 8 |
| 1.3. Delikvence z hlediska vývojových období člověka | 9 |
| 2. PREVENCE KRIMINALITY | 11 |
| 2.1. Úrovně prevence kriminality | 12 |
| 2.2. Struktura prevence kriminality | 13 |
| 2.3. Organizace prevence kriminality v ČR | 14 |
| 2.4. Zahraniční spolupráce | 17 |
| 2.5. Prevence kriminality mládeže | 18 |
| 3. LEGISLATIVNÍ RÁMEC PRO ZACHÁZENÍ S MLADISTVÝMI PACHATELI TRESTNÉ ČINNOSTI | 20 |
| 4. ŘÍZENÍ S MLADISTVÝM PACHATELEM TRESTNÉHO ČINU | 25 |
| 4.1. Přestupkové řízení | 25 |
| 4.2. Trestní řízení | 28 |
| 4.2.1. Přípravné řízení | 30 |
| 4.2.2. Soudní řízení | 34 |
| 4.2.3. Opatření ukládaná mladistvým | 35 |
| 4.2.3.1. Výchovná opatření | 35 |
| 4.2.3.2. Ochranná opatření | 38 |
| 4.2.3.3. Trestní opatření | 40 |
| 5. SOCIÁLNÍ KURÁTOR PRO MLÁDEŽ | 46 |
| 6. PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA | 50 |
| 6.1. Organizační struktura Probační a mediační služby | 50 |
| 6.2. Činnost Probační a mediační služby | 51 |

| | |
|--|---------------|
| 6.2.1. Obecně prospěšné práce | 52 |
| 6.2.2. Probační dohled | 54 |
| 6.2.3. Probační program pro mladistvé | 55 |
| 6.2.4. Mediace | 57 |
| 6.2.5. Podmíněné propuštění z VTOOS | 69 |
| 7. VÝKON OCHRANNÉ VÝCHOVY VE ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍCH | 62 |
| 8. VÝKON TRESTNÍHO OPATŘENÍ ODNĚTÍ SVOBODY | 61 |
| 8.1. Právní úprava VTOOS | 61 |
| 8.2. Program zacházení | 69 |
| 8.3. Postpenitenciární péče | 73 |
| Závěr | 75 |
| Literatura a prameny | 77 |
| Resumé | 79 |
| Summary | 80 |

Úvod

Děti a mladiství tvoří skupinu nejméně odolnou vůči nežádoucím vlivům. S kriminalitou i dalšími sociálně patologickými jevy nezletilých se proto setkáváme v menší či větší míře v každé společnosti. Tyto jevy jsou citlivé na změny společenské situace, což se ukázalo i v našem státě, kdy v důsledku změněných sociálních poměrů po roce 1989 byl zaznamenán poměrně prudký nárůst kriminality. Trestná činnost páchaná mladistvými se sice během posledních let snižuje, avšak to v žádném případě neubírá na potřebě tomuto tématu věnovat pozornost. Je zde otevřen prostor pro různé možnosti práce s pachateli trestné činnosti. Tato problematika v sobě zahrnuje nejen práci s již odsouzeným pachatelem, ale rovněž prevenci primární, sekundární a terciární, z čehož plyne důležitost zabývat se jí z komplexního pohledu. Tato práce podává zevrubný pohled na systém práce s pachatelem v mladistvém věku. Provede nás složitým obdobím dospívání, systémem preventivních opatření proti kriminalitě, možnostmi opatření, kterými může dle současné legislativy stát na trestný čin reagovat a také jejich výkonem. Tato práce nepodává vyčerpávající informace o jednotlivých formách práce s mladistvým pachatelem, jejím cílem je zmapovat stávající systém práce s mladistvými pachateli, především ukázat cestu, co vše se může s mladistvým dítětem od okamžiku, kdy se dopustil protiprávního jednání.

1. DOSPÍVÁNÍ A DELIKVENCE

Kriminalita obecně a kriminalita mládeže (nezletilých, mladistvých) zvláště je nesporně závažným sociálně patologickým jevem. Není proto divu, že se jím zabývá celá řada vědních oborů, ikdyž předmět zkoumání nemají zcela totožný. Kriminální čin (jakožto čin, který je popsán trestním zákonem) je projevem poruchy chování jedince ve sféře antisociálního jednání. Vedle tohoto pojmu stojí také pojem chování disociálního a asociálního. Tyto pojmy vysvětlují různí autoři odlišně.

1.1. Delikventní chování a jeho příčiny

Disociální chování bývá většinou označováno jako chování nespolečenské, nepřizpůsobivé, nepřiměřené podnětu, avšak bez výrazné nenávisti. Vyskytují se zejména v rodinném nebo školním prostředí, kdy se jedná o neposlušnost, vzdorovitost, lhaní. Podle jiného přístupu je disociální chování subtypem antisociálního, kdy jedinec sice jedná protispolečensky, avšak uvnitř kriminální skupiny dodržuje normy, stanovená pravidla a zvyklosti.¹ *Asociální* chování již neodpovídá společenským normám, morálce. Podstatou asociálního jednání bývá nedostatek až absence sociálního cítění, jedinec se svým chováním odlišuje od věkového a sociálního průměru dané populace, ovšem neničí její hodnoty - toto chování nemá ještě kriminální charakter. Typickými projevy jsou alkoholismus, toxikomanie, záškoláctví, toulky. *Antisociální* chování je uvědomované a záměrné protispolečenské kriminální jednání, cílené proti zákonem chráněným společenským normám a zvyklostem. Projevy tohoto typu

¹ Toto pojetí zastává např. Mařádek. MAŘÁDEK, V.: *Výkladový slovník penologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2003, s. 14.

protispolečenského chování jsou ohroženy základní hodnoty společnosti – život, zdraví, důstojnost, majetek.²

Proti delikventnímu chování³ se společnost brání, chce své hodnoty chránit a to je důvodem pro zkoumání a hledání příčin takového jednání. Na poznání příčiny je závislá nejen ochrana společnosti před kriminálním chováním, ale i náprava delikventních jedinců. Faktorů, které mohou zapříčinit kriminální chování je několik. Jsou povahy biologické (jako je dědičnost, poruchy CNS) i sociální (tedy společenské faktory jako je prostředí, v němž jedinec žije – rodina, škola, vrstevníci). Nelze paušálně upřednostnit ani jednu skupinu. Osobnost se utváří na základě činitelů vnitřní povahy za spolupůsobení faktorů vnějších, jinak řečeno jedinec se formuje prostřednictvím dispozic v konkrétním společenském prostředí. V nahlížení na kriminogenní faktory tak docházíme k multifaktoriálnímu přístupu, jehož podstata spočívá v poznání, že *„k asociálním a antisociálním projevům chování dochází v důsledku působení více faktorů a nikoliv pouze jednoho, ať endogenního, či exogenního“*.⁴

1.2. Dělení poruch chování

Na poruchy chování lze nahlížet rozličně. Pohledem jednotlivých věd a z různých hledisek. Pro potřeby této práce bude stačit následující stručné rozdělení. Členění z hlediska stupně společenské závažnosti jsme uvedli v úvodu této kapitoly (chování di-, a-, antisociální). Dále bychom se na poruchy chování mohli podívat z hlediska určitých osobnostních zvláštností. Sem patří úroveň intelektu, která bývá většinou nižší (na druhou stranu i vysoký intelekt může stimulovat určitý druh trestné činnosti), poruchy charakteru (touha škodit lidem, ovládat

² Srov. SCHELLEOVÁ, I. a kol.: *Právní postavení mladistvých*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 25-26.

³ Tento pojem obvykle zahrnuje všechny typy jednání porušující společenské normy chráněné zákony, včetně skutků spáchaných nezletilými, trestně neodpovědnými osobami.

⁴ Cit. Srov. SCHELLEOVÁ, I. a kol.: *Právní postavení mladistvých*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 22.

jiné, touha po moci, majetku, závist), poruchy v aspiraci a sebekoncepci (neuspokojené ambice, mylná představa vlastní výjimečnosti, která se nedaří realizovat v potřebné míře, jedinec na sebe klade nároky, které nelze uspokojit legální cestou), sociální poruchy (nedostatečná dovednost v komunikaci či problémy v mezilidské interakci), opomenout nemůžeme ani poruchy osobnosti označované též pojmem psychopatie, a také syndrom lehké mozkové dysfunkce či hyperaktivity.⁵ Pro zaměření této práce je však nejpříhodnější hledisko věku. O trestné činnosti páchané dětmi a mládeží do patnácti let mluvíme jako o prekriminálnosti, dětské delikvenci či kriminalitě. Delikvence osob mezi patnáctým a osmnáctým rokem věku se označuje jako juvenilní delikvence a konečně kriminální činnost páchaná osobami staršími osmnácti let se označuje jako kriminalita dospělých.

1.3. Delikvence z hlediska vývojových období člověka

Každé z vývojových období člověka má svá specifika a problémy a i určitý vztah k páčání trestné činnosti. Nástup do školy klade na dítě jistě velké nároky a pokud žák svou novou roli z nějakých důvodů nezvládá, může reagovat různým způsobem. Může se v něm vytvořit strach ze školy nebo bude naopak všechny požadavky brát na lehkou váhu. V období mladšího školního věku se setkáváme především se záškoláctvím a neposlušností, vyrušováním a upozorňováním na sebe, což později může přerůst v toulky, lhaní i krádeže. Takové projevy není radno přehlížet, mohly by být signálem pozdějších poruch chování. Období staršího školního věku je citlivé na osvojování hodnot, ideálů a přesvědčení. Drobné kriminální delikty jsou páchany většinou ve skupinkách, avšak spontánně.

Následující období dospívání bývá vzhledem k nebezpečí kriminogenního rozvoje osobnosti označováno za rozhodující. Toto

⁵ Srov. NEVŘALA, J.: *Základy forenzní psychologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005, s. 45-52.

období je přechodnou fází života mezi dětstvím a dospělostí. V jeho průběhu dochází k proměnám osobnosti ve všech oblastech – biologické, psychické a sociální. Do prvně jmenované spadá prudký tělesný růst a nové hormonální poměry v organismu. Spolu s biologickým zráním probíhají i změny psychické jako jsou např. emoční nestabilita, sugestibilita, negativistické postoje, rozvoj vyššího stupně logického myšlení, rozvoj motoriky, kritické postoje. Sociální změny vyplývají z přestupu na novou školu, resp. s vývojem budoucnosti, volbou povolání. V dospívání je častý nepoměr mezi tempem biologického a psychosociálního zrání. Jak uvádějí Langmaier a Krejčířová: „Mnohé děti, které nevykazují dosud žádné změny pohlavního zrání, začínají myslet již vyspělým abstraktním způsobem a začínají být proto také kritické vůči druhým i vůči sobě, jak je to charakteristické pro dospívající. Naopak jiní jedinci, u nichž už zřetelně začalo pohlavní dospívání, jsou stále ještě emočně, intelektuálně a sociálně dětinští“.⁶ Proč je dospívání označeno za rozhodující? Jedinec buď přijme hlavní společenské hodnoty (vzdělávání, práce, rodina atd.) a nastoupí cestu k dospělé osobnosti – *socializuje* se anebo přitaká asociálním hodnotám (vyznávaným např. partou, ve které se sdružoval již dříve), vstupuje do subkultury, páchá trestnou činnost – *kriminalizuje* se.

Na tomto místě vzpomeňme ještě období mezi 18 a přibližně 22 lety - období mladé či rané dospělosti. Je to čas náročný sociálně, většina mladých dospělých řeší otázku zaměstnání, bydlení, partnerských vztahů. Na tomto poli se mohou dostavovat závažnější neúspěchy, s kterými se ne každý dokáže vyrovnat.

Poslední dvě uvedená období jsou vskutku náročná. Proto je dobré mít při jednání s mladistvým nebo mladým dospělým na paměti nejen zásady práce vyplývající z obecných pravidel komunikace s klientem, ale i ze zvláštností těchto údobí.

⁶ Cit. LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D.: *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1998, s. 138.

2. PREVENCE KRIMINALITY

Prevenčí kriminality se zabývá intenzivně kriminologie - věda, která studuje strukturu a dynamiku kriminality. Kriminalita je „*veškerá trestná činnost, tj. i ta, kterou spáchaly osoby, které nemají trestní odpovědnost*“.⁷ A právě poznatky kriminologie jsou východisky k formulování preventivních opatření před vznikem další kriminality.

Jako hlavní nástroj ke kontrole kriminality stát využívá politická opatření ke snížení kriminality, jejichž součástí je politika trestní a politika preventivní. Trestní politika představuje defenzivní strategii kontroly kriminality a její převážně represivní část je orientována na minulost, na konkrétní události, trestné činy, které již nastaly. Politika preventivní jakožto ofenzivní strategie kontroly kriminality směřuje do budoucnosti. Prevenčí kriminality se pak rozumí systém nerepresivních opatření, tedy veškerých aktivit vyvíjených veřejnými i soukromými subjekty směřujících k předcházení páčání kriminality a snižování obav z ní. Patří sem opatření, jejichž cílem či důsledkem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality i jejích následků, a to jak prostřednictvím omezení kriminogenních faktorů (sociální prostředí, příčiny a podmínky kriminality) tak působení na skutečné i potenciální pachatele. Neopomenutelným prostředkem prevence kriminality je také působení na potenciální oběti zločinnosti a pomoc obětem trestných činů. Prevence kriminality však úzce souvisí i s prevencí dalších sociálně patologických jevů, z nichž k nejzávažnějším patří nejrůznější formy závislostí.

Vycházíme-li z výzkumu veřejného mínění, nejčastějším zprostředkovatelem informací o kriminalitě je televize a tisk. Občané by například uvítali více policistů v ulicích a rizikových místech (okolí hospod, heren, nočních klubů a diskoték, místech neosvětlených a málo

⁷ Cit. MATOUŠEK, O.: *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 97. Matoušek dále uvádí: „*Tato skutečná kriminalita se dělí na kriminalitu latentní (neregistrovanou, neohlášenou, nezjištěnou) a zjevnou, kterou vyšetřují orgány činné v trestním řízení.*“

frekventovaných), péči věnovanou přednostně mládeži. Preventivní přístup preferuje 53 % respondentů, oproti 45 %, kteří jsou pro přístup represivní.⁸

2.1. Úrovně prevence kriminality

Preventivní aktivity se uskutečňují v rámci celostátním, regionálním i místním a to na třech úrovních: primární, sekundární a terciární.

Prevence na primární úrovni zahrnuje především „*výchovné, vzdělávací, volnočasové, osvětové a poradenské aktivity zaměřené na celou populaci. Zvláštní pozornost je zaměřena na pozitivní ovlivňování zejména dětí a mládeže (využívání volného času, možnosti sportovního vyžití). Těžiště primární prevence spočívá v rodinách, ve školách a v lokálních společenstvích*“.⁹

Sekundární prevence se zaměřuje na rizikové jedince a skupiny osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli nebo oběťmi trestné činnosti, dále na sociálně patologické jevy (např. drogové a alkoholové závislosti, záškoláctví, gamblerství, povalečství, vandalismus, interetnické konflikty, dlouhodobá nezaměstnanost) a příčiny kriminogenních situací.¹⁰ „*Usiluje o odvrácení od kriminálního jednání a o aktivní podporu společensky akceptovaného chování*.“¹¹

Terciární prevence představuje resocializační a reintegrační opatření zaměřené na:

⁸ VEČERKA, K. – HOLAS, J. – TOMÁŠEK, J. - PŘESLIČKOVÁ, H. - BLATNÍKOVÁ, Š.: *Občané o kriminalitě a prevenci: Závěrečná zpráva z výzkumu veřejného mínění*. Praha: IKSP, 2007, s. 107.

⁹ Ministerstvo vnitra [online], [cit. 10.5. 2007]. Dostupné na WWW:

<http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>.

MATOUŠEK (2003, s. 164) ještě primární prevenci dělí na tzv. nespecifickou, která je zaměřena na celou populaci a tzv. nespecifickou, která je cílena na určitou skupinu v době, kdy se očekávaný problém této skupiny ještě nemanifestoval.

¹⁰ Srov. Ministerstvo vnitra [online], [10.5. 2007]. Dostupné na WWW:

<http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>.

¹¹ Cit. Ministerstvo vnitra: *Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011*. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/>.

- a) osoby, které se již protiprávního jednání dopustili,
- b) lokality, které již byly kriminalitou zasaženy, a
- c) osoby, které se již staly oběťmi trestných činů.

Cílem terciární prevence je udržet dosažené výsledky předchozích intervencí a rekonstrukce nefunkčního sociálního prostředí.¹²

Odpovědnost za oblast primární a sociální prevence spadá do působnosti rodiny, obce a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Sekundární a terciární prevence je záležitostí resortu Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva spravedlnosti a Ministerstva zdravotnictví.¹³

2.2. Struktura prevence kriminality

Prevenci kriminality lze rozčlenit do následujících oblastí.

Sociální prevenci tvoří aktivity ovlivňující proces socializace a sociální integrace a aktivity zaměřené na změnu nepříznivých společenských a ekonomických podmínek, které jsou považovány za klíčové příčiny páchání trestné činnosti. Sociální prevence se tak stává součástí sociální politiky.¹⁴ Jako příklad sociální prevence můžeme uvést obecně známé projekty zaměřené na prevenci kriminality mládeže jako jsou výstavba, rekonstrukce či modernizace sportovních hřišť a areálů, podpora zájmových a klubových činností. Z výzkumu vyplývá, že občané považují za nejúčinnější právě ty aktivity, „*kteřé se snaží naplnit volný čas mládeže. Odráží se obecně sdílené přesvědčení, že hnacím motorem sociality u mládeže je nuda a nestrukturovaný volný čas*“.¹⁵

¹² Srov. Ministerstvo vnitra [online], [10.5. 2007]. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>.

¹³ Srov. tamtéž

¹⁴ Srov. tamtéž

¹⁵ VEČERKA, K. - HOLAS, J.: *Preventivní aktivity v názorech obyvatel měst: (Názory občanů na bezpečnostní situaci ve městech, dlouhodobě zařazených do KSP prevence kriminality - závěrečná zpráva z výzkumu)*. Praha: IKSP, 2003, s. 21.

Situační prevence čerpá ze zkušenosti, že „*určité druhy kriminality se objevují v určité době, na určitých místech a za určitých okolností*“.¹⁶ Jejím úkolem je ztížit dostupnost cílů trestné činnosti. Nejlepších výsledků je dosahováno při omezování majetkové trestné činnosti, kde se výborně uplatňují městské kamerové dohlížecké systémy. Ty pro zvyšování bezpečnosti považují za velice důležité tři čtvrtiny občanů, přičemž nemají obavy z narušování soukromí.¹⁷ Efektivita situačních opatření je vysoká, je však limitována finančními a personálními prostředky do nich vložených. Odpovědnost za opatření situační prevence nesou především občané a obce a v rámci vymezených kompetencí i Ministerstvo vnitra, respektive Policie ČR.¹⁸

Odlišným typem je **prevence viktimnosti a pomoc obětem trestných činů**. Zakládá se na vzorcích bezpečného chování, které je odvislé od kriminální situace a psychické připravenosti ohrožených osob. V praxi se jedná o poradenství v oblasti zdraví, psychologie a práva, trénink v obranných strategiích, ale také propagaci technických možností ochrany před trestnou činností. Tento specifický druh prevence užívá metody sociální i situační prevence, a to podle míry ohrožení na primární, sekundární i terciární úrovni.¹⁹

2.3. Organizace prevence kriminality v ČR

V České republice je prevence kriminality organizována na třech úrovních - mezikomunální, resortní a místní.

¹⁶ Ministerstvo vnitra [online], [cit. 10.5. 2007]. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>.

¹⁷ Srov. *Strategie prevence kriminality na léta 2004 až 2007*. s. 3. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/>. a *Podrobný popis východisek strategie* (příloha 2 Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011) s. 3.

¹⁸ Srov. Ministerstvo vnitra [online], [10.5. 2007]. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>.

¹⁹ Srov. tamtéž

Preventivní činnost **na meziresortní úrovni** spočívá ve vytváření preventivní politiky vlády ve vztahu k obecné kriminalitě a v koordinaci preventivních činností jednotlivých resortů zastoupených v Republikovém výboru pro prevenci kriminality (dále RVPPK) a podněcování aktivit nových.²⁰ RVPPK byl zřízen při Ministerstvu vnitra roku 1993, čímž byly vytvořeny institucionální podmínky pro rozvoj preventivní politiky. Jde o meziresortní koordináční a metodický orgán, který se řídí statutem a jednacím řádem schváleným vládou České republiky. Schází se zpravidla 1x měsíčně a řídí se plánem činnosti. Předmětem činnosti RVPPK je vytváření koncepce preventivní politiky vlády České republiky na meziresortní úrovni a její konkretizace na úrovni místní. Současně zodpovídá za zpracování materiálů pro jednání vlády České republiky z oblasti prevence kriminality. Schvaluje žádosti o dotace na projekty prevence kriminality předložené městy, včetně výše finančních prostředků.²¹ RVPPK má nově 19 členů. Předsedou Republikového výboru je ministr vnitra a výkonným místopředsedou je jeho náměstek, který má na starosti oblast veřejného pořádku a bezpečnosti. Činnost RVPPK zajišťuje jeho sekretariát, který organizačně spadá pod odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra.²²

Výsledkem meziresortní spolupráce je vybudovaný systém prevence kriminality v České republice, který se opírá o preventivní programy resortů zastoupených v RVPPK, programy prevence kriminality na místní úrovni, aktivity Policie ČR, nestátních neziskových organizací i podnikatelských subjektů (to se týká zejména oblasti situační prevence).

²⁰ Srov. Ministerstvo vnitra [online], [10.5. 2007]. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>.

²¹ Srov. Ministerstvo vnitra [online], [10.5. 2007]. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/rvppk/1.2.htm>.

²² Dalšími členy RVPPK jsou zástupci Ministerstva financí, Ministerstva obrany, Ministerstva práce a sociálních věcí (odboru rodinné politiky a odboru sociálních služeb), Ministerstva pro místní rozvoj, Ministerstva spravedlnosti, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva vnitra, Ministerstva zdravotnictví, Nejvyššího státního zastupitelství, Policejního prezidia ČR, Generálního ředitelství vězeňské služby, Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity, Rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky, Probační a mediační služby a Soudcovské unie.

Srov. Ministerstvo vnitra [online], [10.5. 2007]. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/rvppk/statut.html>

Příkladem meziresortního projektu je projekt *Centrum včasné intervence*, který byl poprvé zaveden v Ostravě roku 2001. Jeho posláním je rychlá účinná spolupráce institucí v situaci, kdy se mladistvý (nebo dítě mladší patnácti let) dostane do konfliktu se zákonem.²³ Na tento projekt později navázal *Systém včasné intervence*.

V rámci **resortu vnitra** působí tzv. *Preventivně informační skupiny* Policie ČR, které byly zřízeny při všech okresních ředitelstvích Policie ČR. Činnost policejních preventistů je zaměřena na spolupráci s orgány veřejné správy při přípravě a realizaci preventivních opatření, dále na poradenskou činnost občanům a preventivně osvětovou práci s mládeží a na přípravu a distribuci informativních materiálů z oblasti prevence kriminality.²⁴

Základním nástrojem prevence kriminality v **resortu školství** je *Minimální preventivní program*. Jeho realizace ve školách a školských zařízeních je závazná a podléhá kontrole České školní inspekce. Instituce náležící do systému prevence v resortu školství, mládeže a tělovýchovy jsou především tyto: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále MŠMT) a jeho vybrané přímo řízené organizace, odbory školství, mládeže a tělovýchovy na krajských úřadech, základní, střední a speciální školy, školní družiny a kluby, domovy mládeže, střediska pro volný čas dětí a mládeže, pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, a školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Páteří systému prevence v tomto resortu jsou potom: odborný pracovník MŠMT, krajský školský koordinátor prevence, okresní metodik prevence a školní metodik prevence.²⁵

²³ Srov. *Strategie prevence kriminality na léta 2004 až 2007*. s. 5. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/>.

²⁴ Srov. *Strategie prevence kriminality na léta 2004 až 2007*. s. 4. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/>.

²⁵ Blíže *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. [13.11. 2007]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/>.

Resort **sociálních věcí** k prevenci přispívá rozvojem sociálních služeb jako je terénní sociální práce, vznik *Domů na půli cesty* a zlepšováním politiky zaměstnanosti.

Ministerstvo spravedlnosti připravilo zákon o soudnictví ve věcech mládeže, který se společně s činností Probační a mediační služby uplatní při řešení trestné činnosti mladistvých a nalézání odpovídající reakce na trestný čin, jejíž nedílnou součástí je prevence recidivy.

Do prevence kriminality **na místní úrovni** náleží aktivity sociální a situační prevence orgánů státní správy, samosprávy, policie a nevládních organizací, zaměřené na snížení kriminality ve městech a obcích. Za realizaci a koordinaci programů nesou odpovědnost zastupitelstva obcí. Na místní úrovni byl roku 2004 zaveden program Partnerství, který vychází z místní situace v oblasti vývoje sociálně patologických jevů a jehož základem je součinnost subjektů zapojených do prevence kriminality. Důležité je, že je tak umožněna podpora preventivních aktivit i v malých obcích, počet obyvatel tedy nehraje roli, podstatný je rozsah problému. Dle nové strategie dochází od roku 2008 ke změně organizačního schématu systému prevence kriminality, a to tak, že systém bude členěn do těchto úrovní – republikové, krajské a městské.

2.4. Zahraniční spolupráce

Od roku 1955 OSN pořádá v pětiletých intervalech kongresy na téma prevence zločinnosti a trestní justice. V roce 2005 se v Bangkoku uskutečnil zatím poslední, tedy XI. Světový kongres OSN o prevenci kriminality a trestní justici. Byly definovány hlavní problémové oblasti, kdy z hlediska cílových skupin byla kromě jiných označena mládež.²⁶

²⁶ Blíže 11. kongres OSN o prevenci kriminality a trestní justici, Bangkok 18.-25.4.2005: Základní dokumenty 11. kongresu předložené delegátům. Dostupné na WWW: www.ok.cz/iksp/docs/322.pdf

Mezinárodní aktivity České republiky v oblasti prevence kriminality se soustřeďují na spolupráci v rámci Evropské unie, a to prostřednictvím EUCPN (Evropská síť prevence kriminality). Česká republika se aktivně podílí na aktivitách OSN (Úřad OSN pro drogy a kriminalitu UNODC, Komise pro prevenci a trestní soudnictví, Program bezpečnějších měst UN-Habitat) a spolupracuje s dalšími mezinárodními organizacemi jako je ICPC (Mezinárodní centrum pro prevenci kriminality), EFUS (Evropské fórum pro bezpečnost ve městech) a EUROCITIES.²⁷

2.5. Prevence kriminality mládeže

Problematika delikventní mládeže je řešena také v rámci politiky sociální. Ta zahrnuje politiku mládeže, zaměstnanosti, vzdělávání, rodinnou, zdravotní politiku atd. Konkrétně do této oblasti spadá výše zmíněný *Minimální preventivní program a Systém včasné intervence*.

Systém včasné intervence stojí na metodické spolupráci mezi institucemi, které jsou jeho účastníky. Jedná se o orgány sociálně-právní ochrany dětí, orgány justice, republikovou i obecní policii, úřady práce, zdravotnické zařízení, školy a školské zařízení a nestátní neziskové organizace. To umožňuje efektivně pracovat jak s klientem, tak s jeho rodinou i prostředím, v němž žije. Do tohoto systému patří i praktická opatření jako jsou resocializační programy, pedagogicko-psychologické poradny apod.²⁸ Spolupráci institucí v rámci tohoto projektu v praxi realizuje *Tým pro mládež*. Tým pro mládež tvoří zástupci Policie ČR, státního zastupitelství, Probační a mediační služby, orgánu péče o dítě, městského úřadu včetně městské policie, školských zařízení, poskytovatelů sociálních služeb, nestátních neziskových organizací a zdravotnických zařízení – ti by měli společně

²⁷ Srov. Ministerstvo vnitra: *Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011*. s. 9. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/>.

²⁸ Srov. tamtéž. s. 16.

řešit kriminalitu mládeže v dané lokalitě.²⁹ Systém včasné intervence byl pilotně odzkoušen ve Svitavách v letech 2005 a 2006, od roku 2008 se bude jako program na místní úrovni plošně rozšiřovat na celé území.

²⁹ Srov. Ministerstvo vnitra: *Stručný popis základních principů záměru postupného zavedení „Národního systému týmů pro řešení kriminality mládeže“*. [10.5. 2007]. Dostupné na WWW: <http://www.mvcr.cz/>.

3. LEGISLATIVNÍ RÁMEC PRO ZACHÁZENÍ S MLADISTVÝMI PACHATELI TRESTNÉHO ČINU

Problematikou mládeže se zkušeností s trestnou činností se v České republice zabývají veřejnoprávní (státní a samosprávné) i nestátní neziskové subjekty. Tato kapitola je věnována přehledu právních předpisů, které upravují zacházení s mladistvými pachateli trestného činu.

Ústředním orgánem státní správy pro soudy, státní zastupitelství, vězeňství, probaci a mediaci je Ministerstvo spravedlnosti.³⁰ Pro celkovou práci s mladistvými pachateli je zásadní ***zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)*** (dále ZSVM), který nabyl účinnosti 1.1.2004. Do doby účinnosti zákona platila právní úprava trestního zákona a trestního řádu z roku 1961, ve znění pozdějších předpisů.³¹ Úprava hmotně právní i procesní byly koncipovány jako výjimky z úpravy obecné. To nedávalo zdaleka takový prostor jak k vymezení odlišné trestní odpovědnosti mladistvých, tak k formulaci základních zásad a postupů charakterizujících zvláštní řízení proti mladistvým pachatelům.³² Jak jsme uvedli v kapitole první, je to ale právě věková specifika mládeže, která vyžaduje odlišný přístup orgánů činných v trestním řízení a jemu odpovídající právní úpravu by zřejmě ani nebylo možné do obecných trestně právních norem začlenit. Přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže bylo tedy reakcí na absentující samostatnou právní úpravu trestní odpovědnosti, trestání a řízení v trestních věcech mládeže.

³⁰ § 11 zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky

³¹ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon (TZ)

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) (TŘ)

³² Trestní odpovědnost dětí a mladistvých a jejich trestání bylo obsaženo v trestním zákoně v části první, hlavě sedmé, §§ 74-87, řízení proti mladistvým pak upravovaly §§ 291-301, hlava dvacátá trestního řádu. Se zavedením zákona 218/2003 byly §§ 75-87 trestního zákona a §§ 292-301 trestního řádu zrušeny.

Samostatnou právní úpravu v tomto smyslu má např. Německo, Rakousko, Francie, Anglie, Skotsko a Kanada.³³

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže je plně v souladu s Ústavou ČR i s mezinárodními úmluvami, jimiž je ČR vázána. Pro oblast zacházení s delikventní mládeží jsou to tyto dokumenty:

Minimální standardní pravidla soudnictví nad mládeží (tzv. Pekingská pravidla, rezoluce OSN č. 40/33 ze dne 29.11. 1985);

Směrnice OSN pro prevenci kriminality mládeže (tzv. Riyadská směrnice, rezoluce OSN č. 45/112 ze dne 14.12. 1990);

Pravidla OSN k ochraně mladistvých zbavených osobní svobody (rezoluce OSN č. 45/11 ze dne 14.12. 1990);

Úmluva o právech dítěte (rezoluce OSN 44/25 ze dne 20.11. 1989, viz sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.).

Zákon respektuje i doporučení a rezoluce Rady Evropy. Jedná se především o:

Doporučení rady Evropy č. R(87)20, týkající se společenské reakce na kriminalitu mládeže;

Doporučení Rady Evropy č. R(88), týkající se společenské reakce na kriminalitu mládeže z řad mladých lidí pocházejících z přistěhovaleckých rodin;

Rezoluci č. R(65)1, o trestech nahrazujících trest odnětí svobody;

Doporučení č. R(87)18, o zjednodušení trestního řízení;

Doporučení č. R(92)17, o jednotném postupu při ukládání trestů;

Doporučení č. R(70)1, k praktické organizaci opatření dohledu a pomoci podmíněně odsouzeným nebo podmíněně propuštěným;

Doporučení č. R(87)3, Evropská vězeňská pravidla;

*Doporučení č. R(99)22, ohledně přeplněnosti vězeňských zařízení a nárůstu počtu vězněných osob.*³⁴

³³ Zákony o soudnictví nad mládeží obsahují nejen procesněprávní, ale i hmotněprávní úpravu, včetně souvisejících ustanovení upravujících i mimotrestní zacházení s delikventní mládeží. Subsidiárně je pro trestní řízení proti mladistvým užíváno příslušných obecných ustanovení trestního řádu. V současné době nejdeme dvě různá pojetí soudnictví nad mládeží. V Německu a Rakousku je pojato jako soustava trestních soudů mládeže začleněných do systému obecných soudů. Představiteli jiného pojetí jsou například Polsko a Francie, kde funguje samostatná soustava organizačně oddělených soudů mládeže, které projednávají kromě trestních věcí i věci opatrovnické. Srov. SCHELLOVÁ, I. a kol.: *Právní postavení mladistvých*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s.45

Zákon sestává ze čtyř hlav. Hlava I pojednává o obecných ustanoveních, hlava II se věnuje mladistvým a hlava III dětem mladším patnácti let. Hlava IV se týká společných a přechodných ustanovení k části první, která pojednává o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže.

Mládeží se podle tohoto zákona rozumí jedinci mladší osmnácti let. Je třeba ale upozornit na hranici trestní odpovědnosti, čili patnáct let. Podle ní se rozlišuje na:

- a) děti mladší patnácti let,
- b) mladistvé, tedy jedince mezi patnácti a osmnácti lety.³⁵

Otázka určení věkové hranice trestní odpovědnosti, tedy od dovršení kterého roku má být občan trestně odpovědný za své konání, je velmi diskutována už řadu let. Dodejme však, že diskuse zpravidla vzrůstá v souvislosti s medializací některého brutálního činu spáchaného osobou trestně neodpovědnou.

Zacházení s mladistvými během vyšetřování, možnými opatřeními, jejich výkonu, činnosti kurátora mládeže a Probační a mediační služby se pak věnuji zvlášť v dalších kapitolách.

V § 1 odst. 3 ZSVM je stanoveno, že pokud tento zákon neobsahuje jiné zvláštní ustanovení, užije se na toho, kdo v době spáchání činu nepřekročil osmnáctý rok věku, obecných předpisů. Tím je dána podpůrná platnost nejen trestnímu zákonu a trestnímu řádu, ale i zákonu o sociálně právní ochraně dětí, zákonu o rodině, zákonu o výkonu ústavní a ochranné výchovy, zákonu o výkonu trestu odnětí svobody, zákonu o přestupcích a Občanskému soudnímu řádu.³⁶

³⁴ Důvodová zpráva k návrhu zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže. Dostupné na <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=381&d=9824>

³⁵ § 2 písm. b) až d) zákona o soudnictví ve věcech mládeže

³⁶ Občanský soudní řád se užije při řízení proti dětem mladším patnácti let.

Sociálně právní ochranu dětí upravuje **zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí**, ve znění pozdějších předpisů. Sociálně právní ochrana dětí spadá pod Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dítětem se zde rozumí nezletilé osoby, tedy ty, které nedovršily osmnáctý rok života. Sociálně právní ochrana se kromě jiných skupin zaměřuje právě i na děti, které spáchaly trestný čin nebo čin jinak trestný (v případě dětí mladších 15 let) anebo se dopustily přestupku.³⁷ Orgány sociálně právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) stanovuje § 4 odst. 1. OSPOD je podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a podle zákona o přestupcích obecní úřad obce s rozšířenou působností.³⁸ V souvislosti s tímto zákonem nelze opomenout **zákon č. 94/1963 Sb., o rodině**, ve znění pozdějších předpisů, který upravuje vztah, práva a povinnosti rodičů a dětí, dále osvojení, poručenství, opatrovnictví. Provázanost těchto dvou předpisů lze demonstrovat kupříkladu i § 43, který stanovuje, jaká výchovná opatření může stanovit soud v zájmu řádné výchovy dítěte, pokud už tak neučinil OSPOD.

Odhalení, vyšetřování a objasnění trestného činu je v působnosti Ministerstva vnitra, respektive **Policie ČR**.³⁹ Práci policie s mládeží upravuje *„Závazný pokyn policejního prezidenta č. 8 ze dne 21. ledna 2002, kterým se upravuje systém práce a postupy příslušníků Policie ČR při odhalování a dokumentování kriminality dětí a trestné činnosti páchané na mládeži“*, z kterého vyplývá, že na odděleních obecné kriminality služby kriminální policie a vyšetřování Policie ČR okresních (obvodních, městských) ředitelství působí specialisté, pověřeni odhalováním a dokumentováním kriminality mládeže. Například bod 11 čl. 8 jmenovaného dokumentu uvádí: *„Zejména při prošetřování podezření ze spáchání jednání vykazujícího znaky přestupku nebo trestného činu dítětem specialista zjišťuje i psychické, zdravotní a jiné zvláštnosti dítěte podávajícího vysvětlení“*. Úkolem policie je i pátrání

³⁷ § 6 odst. 1 písm. c) zákona o sociálně právní ochraně dětí

³⁸ § 33 odst. 1 a 2 zákona o sociálně právní ochraně dětí

³⁹ Činnost policie upravuje zákon č. 283/ 1991 Sb., o Policii ČR.

po dětech na útěku z výchovných zařízení, kterým byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Ministerstvo vnitra se také zaměřuje na oblast prevence kriminality, jak jsme popsali v kapitole druhé.

Protispolečenského jednání se týká i **zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích**, ve znění pozdějších předpisů. § 19 tohoto zákona obsahuje zvláštní ustanovení o mladistvých, kdy se přihlíží ke zvláštní péči, kterou společnost věnuje mládeži. Přestupkové řízení přibližuje kapitola čtvrtá.

Dalšími zákony, kterým se budeme věnovat v dalších kapitolách jsou: **zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě**, ve znění pozdějších předpisů, **zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy v školských zařízeních**, ve znění pozdějších předpisů a **zákon č. 169/1999Sb., o výkonu trestu odnětí svobody**, ve znění pozdějších předpisů.

4. ŘÍZENÍ S MLADISTVÝM PACHATELEM TRESTNÉHO ČINU

Tato část práce se zabývá projednáváním přestupků, trestných činů spáchaných mladistvými (provinění) a sankcemi či opatřeními jim ukládaným.

4.1. Přestupkové řízení

Vedle činů trestných jsou i činy, které skutkovou podstatu trestného činu (tak, jak ji vymezuje § 3 TZ) nenaplňují, ale přesto je můžeme označit jako činy protispolečenské. Jedná se o přestupky.⁴⁰ Východiskem příslušného zákona je, že občané jsou orgány veřejné správy vedeni k dodržování zákonů a jiných právních předpisů a k respektování práv spoluobčanů. Přestupek je vymezen jako zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti a je zákonem za přestupek přímo označeno. K odpovědnosti postačí zavinění z nedbalosti, není-li výslovně stanoveno, že je třeba úmyslného jednání. Za přestupek nejsou odpovědné děti mladší 15 let.⁴¹

Přestupky jsou tematicky rozděleny do skupin.⁴² V souvislosti s problematikým chováním mladistvých je možno zmínit přestupky na úseku dopravy, zdravotnictví, ochrany před alkoholismem a jinými toxikomaniemi, používání výbušnin, všeobecné vnitřní správy, dále přestupky proti veřejnému pořádku, občanskému soužití a v neposlední řadě přestupky proti majetku.

Zákon umožňuje uložit následující sankce:⁴³

- a) napomenutí,
- b) pokutu,
- c) zákaz činnosti,
- d) propadnutí věci;

⁴⁰ Jejich procesní i hmotnou stránku upravuje výše citovaný Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích

⁴¹ Nedbalostní a úmyslné jednání je popsáno v § 4 zákona o přestupcích

⁴² Jedná se o §§ 21-50 příslušného zákona

⁴³ § 11 příslušného zákona

a ochranná opatření:

- a) omezující opatření,
- b) zabrání věci.

Sankce lze uložit samostatně nebo s jinou sankcí, přičemž napomenutí nelze uložit spolu s pokutou. Omezující opatření se týká přestupků na úseku ochrany před alkoholismem a jinými toxikomaniemi, přestupků proti veřejnému pořádku a přestupků proti občanskému soužití a spočívá v zákazu návštěvy určitých veřejně přístupných míst (kde se podávají alkoholické nápoje nebo se konají veřejné sportovní a kulturní akce). Toto opatření se ukládá jen spolu se sankcí a to nejvýše na jeden rok.⁴⁴ Pokud nebylo uloženo propadnutí věci, může se za podmínek stanovených § 18 rozhodnout o jejím zabrání. Z našeho pohledu je určitou sankcí i *náhrada škody*, jak ji upravuje § 70. Poškozený může uplatňovat náhradu vzniklé majetkové škody. Cílem řízení je, aby pachatel škodu uhradil dobrovolně. Pokud se tak nestane a škoda i její výše je spolehlivě zjištěna, správní orgán uloží pachateli povinnost ji uhradit.

Podkladem pro zahájení řízení je oznámení státního orgánu, právnické osoby nebo občana. Pak dojde buď k odložení nebo postoupení věci anebo se nejpozději do šedesáti dnů zahájí přestupkové řízení.

Přestupky projednávají obecní úřady, resp. komise přestupkového oddělení, které bývá součástí odboru vnitřních věcí. Výjimku tvoří přestupek neoprávněného přechovávání omamné nebo psychotropní látky v malém množství pro svoji potřebu. Řízení v této věci přísluší Policii ČR.

Účastníky řízení jsou:

- a) obviněný,

⁴⁴ Jak už bylo uvedeno výše, výchovná opatření jsou součástí i zákona o rodině. OSPOD může nezletilého napomenout, stanovit nad ním dohled (v součinnosti se školou nebo jinými subjekty) nebo mu uložit omezení ve formě zejména zákazu návštěv podniků, které nejsou pro jeho vývoj vhodné.

- b) poškozený (pokud se projednává náhrada škody, jak je uvedeno výše),
- c) vlastník věci, která může být, nebo byla zabrána a
- d) navrhovatel řízení.

Jak jsme uvedli, věc může být ještě před zahájením řízení odložena, pokud se zjistí, že podezřelý je mladší patnácti let nebo pokud o věci již bylo rozhodnuto jiným orgánem nebo se o ní jedná v řízení trestním nebo řízení u jiného správního orgánu nebo se očekává, že se s podezřelým zahájí trestní řízení v jiné věci.⁴⁵ Pokud vše nasvědčuje tomu, že nejde o přestupek, ale již o trestný čin, věc se postoupí státnímu zástupci nebo policii.

K zastavení řízení dojde dle § 76 především pokud se projednáváný skutek nestal nebo není přestupkem, nebo ho nespáchal obviněný, případně se to nepodařilo prokázat. Další důvody k zastavení řízení jsou srovnatelné s důvody k odložení věci před zahájením řízení, jak jsou uvedeny výše.

Správní orgán v prvním stupni koná o přestupku ústní jednání. V případě mladistvých se o ústním jednání vyrozumí zákonný zástupce mladistvého a OSPOD. Ustanovení o mladistvých obsahuje základní východisko, že při posuzování přestupku mladistvého „*se přihlíží ke zvláštní péči, kterou společnost věnuje mládeži*“.⁴⁶ Přestupek mladistvého nelze projednat v příkazním řízení.⁴⁷ Pokutu mladistvému uložit lze, ale horní hranice je snížena na polovinu, ale nesmí být vyšší než 2000 Kč. V blokovém řízení může být mladistvému uložena pokuta do 500 Kč (ve zvláštních případech do 1000 Kč).⁴⁸ Zákaz činnosti lze mladistvému uložit na dobu maximálně dvou let, ale jen pokud by výkon

⁴⁵ Ostatní možnosti odložení věci, pro téma této práce méně podstatné, popisuje § 66 příslušného zákona

⁴⁶ § 19 příslušného zákona

⁴⁷ Příkazní řízení se u starších osmnácti let užije, když je zřejmé, že obviněný se přestupku dopustil a přitom se věc neřešila v blokovém řízení. Správní orgán pak vydá příkaz o uložení napomenutí nebo pokuty.

⁴⁸ Uložení pokuty v blokovém řízení se užije tehdy, jestliže je přestupek zjištěn, nepostačuje domluva a obviněný je ochoten pokutu zaplatit.

této sankce nebránil jeho přípravě na povolání. Zákonný zástupce nebo OSPOD může po uplynutí poloviny doby výkonu sankce podat návrh na upuštění od výkonu zbytku zákazu činnosti, pokud pachatel přestupku způsobem svého života prokázal, že jeho další výkon není už potřebný.

Od uložení jakékoli sankce je možno upustit, jestliže k nápravě přestupku postačí samotné projednání přestupku. Toto ustanovení § 11 odst. 3 je důležitým a snad i účinným v jednání s mladistvými, neboť to, že „se někam musí jít, kde se to bude řešit“ dodává celé záležitosti na důležitosti. Ještě se zmíníme o aktu *smíru*,⁴⁹ který se užívá u přestupku urážky na cti (přestupky proti občanskému soužití), kterého se mladiství mohou „snadno“ dopustit. V případě, že dojde ke smíru, což má také svůj výchovný efekt, řízení o přestupku je zastaveno.

4.2. Trestní řízení

Trestný čin je pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně.⁵⁰ Trestný čin, který spáchá mladistvý se nazývá provinění.⁵¹ Tohoto termínu je užito proto, že „*v sobě neobsahuje tak výrazné odsouzení a tím stigmatizující prvky jako je tomu u termínu trestný čin*“.⁵² Pokud je stupeň nebezpečnosti činu, který spáchal mladistvý pro společnost malý, není proviněním (přestože jeho znaky jsou v TZ uvedeny). Trestnost činu zaniká uplynutím *promlčecí doby* (tři léta až deset let), ale také pomocí institutu *účinné lítosti*.⁵³ Účinnou lítost lze projevit u činů, na které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí pět let a které neměly trvale nepříznivé následky pro poškozeného nebo společnost. Podmínkou přitom je, aby odstranil, upravil následky činu nebo se o to pokusil a svým chováním projevil účinnou snahu po nápravě.

⁴⁹ Smír upravuje § 78 zákona příslušného zákona

⁵⁰ Více o trestném činu § 3, 7, 8, 10 a 89, odst. 1 TZ

⁵¹ V případě dětí mladších 15 let, se mluví o „*činu jinak trestném*“

⁵² Cit. *Důvodová zpráva k návrhu zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže*. Dostupné na <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=381&d=9824>

⁵³ Oba případy upravují §§ 7 a 8 ZSVM

Orgány činnými podle ZSVM jsou:

- policejní orgány
- státní zástupci
- soudy pro mládež.

§ 36 ZSVM stanovuje, aby vyšetřování, projednávání i rozhodování trestních věcí mladistvých bylo svěřováno osobám, které jsou znalé otázek souvisících s výchovou mládeže a zaručí tak splnění výchovného účelu řízení. § 3 odst. 8 říká jasně, že soudci, státní zástupci, příslušníci policejních orgánů a úředníci Probační a mediační služby (dále PMS) musí mít zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží.

Účel zákona o soudnictví a z něho vyplývající hlavní zásady se prolínají celým zákonem. Projednáváním provinění se sleduje, aby se za přispění uloženého opatření mladistvý nadále zdržel protiprávního jednání a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho osobnosti a také, aby podle svých možností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním konáním. Celé řízení má působit k předcházení dalším protiprávním činům a musí směřovat k tomu, aby poškozený dosáhl náhrady škody (nebo se mu dostalo přiměřeného zadostiučinění). Užitá opatření (viz dále) musejí přihlížet k osobnosti mladistvého a opatření trestní se užijí jen tehdy, pokud by zvláštní způsoby řízení a opatření obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení k protiprávním činům, zřejmě nevedly k dosažení výše uvedeno účelu zákona.

Účastníky řízení jsou mladistvý, jeho zákonný zástupce, obhájce a případně též poškozený. Jejich práva a povinnosti upravují §§ 42-45 ZSVM. Mladistvý má především právo na zacházení přiměřené jeho věku, duševní vyspělosti a zdravotnímu stavu. Mladistvý musí mít obhájce od chvíle, kdy jsou proti němu užitá opatření podle ZSVM nebo provedeny úkony dle trestního řádu. Mladistvý musí mít obhájce, jestliže soud rozhoduje ve veřejném zasedání a obviněný (obžalovaný)

je buď mladší osmnácti let, anebo mladší devatenácti let a jedná se přitom o podmíněném propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody. Obhájce si mladistvý volí sám, pokud tak neučiní, smí mu ho zvolit zákonný zástupce, dále příbuzný nebo zúčastněná osoba. Zákonný zástupce má právo mladistvého zastupovat, činit za něj návrhy, podávat za něho žádosti a účastnit se úkonů, kterých se má právo účastnit i mladistvý. Tato práva může ve prospěch mladistvého vykonávat i proti jeho vůli. Co se týká zájmu poškozeného, soud posoudí zejména vhodnost některého ze zvláštních způsobů řízení vedoucí k náhradě škody nebo jejímu jinému odčinění.

4.2.1. Přípravné řízení⁵⁴

Postup před zahájením trestního stíhání stanovuje § 158 TŘ. Trestní oznámení či oznámení o skutečnostech, které nasvědčují tomu, že byl spáchán trestný čin je ze zákona povinen přijímat policejní orgán a státní zástupce. Policejní orgán je dále povinen učinit všechna potřebná šetření a opatření k odhalení skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, a směřující ke zjištění jeho pachatele.⁵⁵ Policejní orgán neprodleně sepíše záznam o zahájení úkonů trestního řízení a jeho opis zašle do 48 hodin od zahájení trestního řízení státnímu zástupci. Státní zástupce, který je ve věcech provinění mladistvých povinen věnovat výkonu dozoru zvýšenou pozornost, dbá o to, aby policejní orgány zacházely s mladistvým ohleduplně a koná tak, aby ve všech vhodných případech bylo možné využít přiměřená výchovná opatření a zvláštní způsoby řízení.⁵⁶ Úkony v přípravném řízení, kterých se mladistvý

⁵⁴ Přípravné řízení je úsek od zahájení úkonů trestního řízení nebo od zahájení trestního stíhání do podání obžaloby (nebo skončením věci před podáním obžaloby), tedy v podstatě fáze prověřování a vyšetřování.

⁵⁵ Skutečnosti nasvědčující tomu, že byl spáchán trestný čin je policejní orgán povinen prověřit do dvou, tří nebo šesti měsíců, podle příslušnosti soudu (příp. se lhůta prodlouží, jak je uvedeno v § 159 TŘ).

⁵⁶ § 59 ZSVM

účastní, provádí specializovaný policejní orgán, státní zástupce nebo soudce.⁵⁷

Dojde-li k **zadržení (zatčení, vzetí do vazby)** mladistvého, musí být vyrozuměn jeho zákonný zástupce, středisko PMS a OSPOD, popřípadě zaměstnavatel nebo zařízení pro výkon ochranné výchovy, která byla mladistvému uložena.⁵⁸ Je-li to možné, musí být mladistvý umístěn odděleně od dospělých.⁵⁹ Do vazby může být vzat mladistvý jestliže není jiná možnost dosažení účelu vazby. Je tedy třeba prozkoumat, jestli nelze vazbu nahradit jiným opatřením. Pokud se takové opatření najde, mladistvý musí být z vazby propuštěn (po zajištění opatření). Vazbu lze nahradit zárukou, dohledem, slibem, peněžitou zárukou anebo jeho umístěním v péči důvěryhodné osoby.⁶⁰

Prověřování vede ke dvěma závěrům. Buď dojde k zahájení trestního stíhání anebo k jeho odložení. K odložení⁶¹ se přistoupí z těchto důvodů:

- nízký věk pachatele (nedovršil 15 let), státní zastupitelství podá bezodkladně návrh na uložení opatření, jakmile se dozví o nepřípustnosti stíhání,
- stíhání je neúčelné: a) o skutku už bylo rozhodnuto jiným orgánem, b) obviněnému byl nebo bude uložen „významnější“ trest v jiné věci,
- nebyly zjištěny skutečnosti opravňující zahájení trestního stíhání.

Věc lze také postoupit jinému orgánu k projednání přestupku nebo jiného správního deliktu či kárnému přestupku. Věc lze odložit i

⁵⁷ § 41 ZSVM

⁵⁸ § 46 ZSVM

⁵⁹ Srov. § 51 ZSVM

⁶⁰ *Osoba důvěryhodná* dle § 50 písemně zavazuje hlavně k odpovědnosti za to, že se mladistvý na předvolání dostaví k orgánu činnému dle ZSVM, mladistvý se taktéž zavazuje písemně, a to k tomu, že bude chovat podle dohodnutých podmínek

⁶¹ Podrobněji § 159a TR

dočasně – o dva měsíce, i opakovaně – je-li potřeba delší čas k objasnění.⁶²

Pokud se ve věci nepostupuje jak výše uvedeno a pokud se tedy prověřováním dospěje k závěru, že byl spáchán trestný čin a že jej spáchala určitá osoba, dojde k zahájení trestního stíhání.⁶³ Obdobně jako u zadržení je zde povinnost informovat o započatém stíhání zákonného zástupce mladistvého, příslušný OSPOD a středisko PMS.⁶⁴ Podstatou trestního stíhání je vyšetřování. Pokud jsou výsledky vyšetřování považovány za dostačující k postavení obviněného před soud, policejní orgán navrhne státnímu zástupci podání obžaloby.⁶⁵ Také státní zástupce může postoupit věc jinému orgánu, který by mohl skutek posoudit jako přestupek, jiný správní delikt nebo kárné provinění.⁶⁶ Státní zástupce může trestní stíhání přerušit a následně rozhodnout, že se v něm pokračuje⁶⁷ (kromě pravomoci postoupit věc jinému orgánu nebo stíhání zastavit). Navíc může už v přípravném řízení rozhodnout pomocí tzv. **zvláštních způsobů řízení**.

V případech mladistvých jsou možné tyto 3 druhy:

- a) podmíněné zastavení trestního stíhání,
- b) schválení narovnání a
- c) odstoupení od trestního stíhání.

Podmíněné zastavení trestního stíhání upravují §§ 307 a 308 TŘ. Vztahuje se na řízení o činu, na který trestní zákon nestanovuje trest odnětí svobody vyšší než pět let. Podmínkou je, aby se obviněný k činu doznal, nahradil škodu, která vznikla (nebo se o způsobu její náhrady s poškozeným dohodl) a samozřejmě, pokud se takové rozhodnutí jeví ve věci jako dostačující. Zkušební doba je v rozmezí

⁶² Více § 159b TŘ

⁶³ Více o podmínkách zahájení trestního stíhání § 160 TŘ

⁶⁴ § 60 ZSVM

⁶⁵ Náležitosti obžaloby uvádí § 176 – 179 TŘ

⁶⁶ § 171 TŘ

⁶⁷ § 173 TŘ

šesti měsíců až dvou let. Jestliže došlo k dohodě o náhradě škody, soud nařídí obviněnému škodu uhradit a lze mu zároveň uložit určitá omezení nebo povinnosti (platná během zkušební doby). Pokud by se obviněný během zkušební doby neosvědčil, rozhodne se o pokračování stíhání. Institut narovnání je možné využít stejně jako v předchozím případě u činů s horní hranicí odnětí svobody pět let. Jak popisuje § 309 TŘ, součástí dohody o narovnání musí být prohlášení, že obviněný spáchal skutek, pro který je stíhán a v jaké výši a jakým způsobem uhradí poškozenému škodu. Navíc musí složit částku k obecně prospěšným účelům. Specifickým typem odklonu ve věcech mladistvých je **odstoupení od trestního stíhání** dle § 70 ZSVM. Týká se pouze činů s maximálním trestem odnětí svobody na tři roky. Rozhodné pro užití tohoto odklonu jsou následující důvody: chybí veřejný zájem na dalším stíhání, nebezpečnost činu není velká, stíhání by bylo neúčelné a potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchání dalších provinění. Vhodné je, jestliže mladistvý už vykonal některý probační program (viz dále), byla nějak napravena způsobená škoda, anebo bylo mladistvému vysloveno napomenutí s výstrahou (viz dále) a je tedy takové řešení možno považovat z hlediska účelu řízení za dostačující. Mladistvý však může na projednání trvat. Pokud by ho poté soud obžaloby nezprostil, vysloví mu vinu, ale trest už neuloží.

Zkrácené přípravné řízení

Za zákonem stanovených podmínek lze věc projednat v tzv. zkráceném přípravném řízení. To se smí konat o trestných činech, na které zákon stanoví trest odnětí svobody ve výši maximálně 3 léta a v případě, že byl podezřelý přistižen při anebo těsně po spáchání činu, nebo pokud se očekává, že podezřelého bude možné ve lhůtě 2 týdnů ode dne, kdy policejní orgán obdržel trestní oznámení či jiný podnět k trestnímu stíhání, postavit před soud.

Pokud obžaloba splňuje veškeré náležitosti, soud nařídí hlavní líčení (nebo jiný úkon vedoucí k rozhodnutí), a to ve lhůtě tří týdnů až tří

měsíců (podle stupně soudu). Pokud předseda senátu usoudí, může nařídit též ***předběžné projednání obžaloby***. Důvodů může mít hned několik. Věc může, podle jeho mínění náležet do příslušnosti jiného soudu, má být postoupena jinému orgánu, jsou okolnosti k (podmíněnému) zastavení nebo přerušení trestního stíhání a v neposlední řadě také proto, že jsou tu okolnosti odůvodňující odstoupení od trestního stíhání (jak je popsáno výše). K usnadnění rozhodnutí při předběžném projednání obžaloby může předseda senátu obviněného vyslechnout a objasnit poměry mladistvého.

4.2.2. Soudní řízení

O hlavním líčení a veřejném zasedání⁶⁸ opět musí být vyrozuměn příslušný OSPOD, přítomen musí být státní zástupce i mladistvý (nejedná-li se o řízení proti uprchlému). Zástupce OSPOD může klást vyslýchaným otázky a podávat návrhy, slovo k závěrečné řeči mu patří po mladistvém. Na návrh mladistvého může být hlavní líčení nebo veřejné zasedání konáno veřejně. Obecně platí, že nikdo nesmí zveřejňovat žádnou informaci, kde je jméno, příjmení mladistvého, nebo které by umožnily mladistvého identifikovat. To neplatí pokud sdělení těchto informací jiné osobě je potřeba k výkonu dohledu nebo kontroly uložených omezení. Pravomocný rozsudek může být uveřejněn jen bez uvedení jména a příjmení tak, aby byl mladistvý ochráněn před nežádoucími účinky zveřejnění. Výjimkou jsou ovšem případy, kdy jde o zvláště závažné provinění a takové uveřejnění je potřebné z hlediska ochrany společnosti.⁶⁹

⁶⁸ Přesný postup během hlavního líčení a veřejného (nebo neveřejného) zasedání popisují §§ 196-244

⁶⁹ §§ 52-54, 64 ZSVM

4.2.3. Opatření ukládaná mladistvým

Setkáváme se s další odlišností v terminologii trestních věcí mladistvých a dospělých. Mladistvým se ukládá opatření a ne trest. Trestní předpisy pro dospělé jsou orientovány do minulosti, na spáchaný trestný čin, zatímco trestní právo pro mladistvé je zaměřeno do budoucnosti, přijímají se tedy taková opatření, prostřednictvím kterých lze předejít recidivě. V pojmu trest je znatelná odplata za spáchaný čin, a proto by jeho užití nebylo účelné. Termínu opatření sice může zahrnovat jakousi újmu, ale *„jeho hlavní obsah spočívá v aktivním zacházení a působení na dosud nenapravitelného, protože ještě mentálně, morálně a sociálně nezralého dospívajícího jedince“*.⁷⁰ Mladistvému lze uložit výchovná, ochranná a trestní opatření.

4.2.3.1. Výchovná opatření

Výchovná opatření⁷¹ může mladistvému státní zástupce uložit ještě před rozhodnutím soudu, za podmínky, že s tím mladistvý souhlasí (to je vyžadováno z důvodu presumpce neviny). Mladistvý může kdykoli svůj souhlas odvolat (nejpozději však do pravomocného skončení řízení). Pokud se ukáže, že výkon uloženého opatření je pro mladistvého z nějakého důvodu nemožný, nařízené opatření se zruší nebo změní.

Výchovnými opatřeními jsou:

- a) dohled probačního úředníka
- b) probační program
- c) výchovné povinnosti
- d) výchovná omezení

⁷⁰ Cit. *Důvodová zpráva k návrhu zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže*. Dostupné na <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=381&d=9824>

⁷¹ § 15 ZSVM

e) napomenutí s výstrahou

Dohled probačního úředníka spočívá v pravidelném sledování chování mladistvého a v kontrole dodržování uloženého probačního programu, výchovných povinností a omezení.

Probační program, jak je přesně vymezen § 17 ZSVM, je program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého. Je přitom užito různého režimu omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným. Každý probační program musí schválit ministr spravedlnosti, ministerstvo pak vede jejich seznam. Program ukládá soud pro mládež nebo v přípravném řízení státní zástupce, pokud je vhodný vzhledem k potřebám mladistvého a zájmům společnosti. Mladistvý musí mít možnost dostatečně se seznámit s jeho obsahem a se svou účastí na něm musí souhlasit. Navíc, jestliže byla proviněním způsobena škoda, je zpravidla mladistvému uloženo, aby ji podle svých sil nahradil.⁷²

V rámci **výchovných povinností** může být mladistvému uloženo, aby

- bydlel s rodičem (nebo jinou osobou odpovědnou za jeho výchovu),
- zaplatil (jednorázově nebo ve splátkách) přiměřenou peněžitou částku na pomoc obětem trestné činnosti; předpokladem je, že částka bude zaplacená z prostředků, s nimiž smí mladistvý samostatně nakládat,
- ve volném čase bezplatně vykonal společensky prospěšnou činnost určitého druhu, ovšem jen tak, aby to nenarušilo jeho

⁷² O dohledu a probačním programu viz dále

přípravu na budoucí povolání a na dobu maximálně 4 hodiny denně, 18 hodin týdně a 60 hodin celkem,

- usiloval o vyrovnání s poškozeným,
- nahradil podle svých sil škodu způsobenou proviněním anebo jinak přispěl k odstranění následku provinění,
- se podrobil léčení závislosti na návykových látkách, které ale není ochranným léčením podle trestního zákona,
- se podrobil ve svém volném čase některému vhodnému programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem, jak je uveden výše.

Výchovným omezením může být zákaz navštěvovat určité akce, zařízení, zdržovat se na určitém místě nebo stýkat se s určitými osobami. Dále může být uloženo, aby se mladistvý neúčastnil hazardních her (včetně hraní na automatech), neužíval návykové látky či nepřechovával předměty, které by mohly být použity k páčání trestné činnosti, ale také aby bez předchozího oznámení probačnímu úředníkovi neměnil místo svého pobytu nebo zaměstnání.

Poslední možností výchovného opatření je **napomenutí s výstrahou**. V přítomnosti zákonného zástupce mladistvého je mu vytknuta protiprávnost spáchaného činu a zároveň je upozorněn na konkrétní důsledky, které mu hrozí, pokud by v budoucnu páchal další trestnou činnost. Určitou zvláštností je to, že současně s napomenutím s výstrahou může být postižení mladistvého přenecháno jeho zákonnému zástupci, škole nebo výchovnému zařízení, v němž žije. V takovém případě si soud předem vyžádá stanovisko školy nebo výchovného zařízení. Zákonný zástupce, škola či výchovné zařízení jsou poté povinni o výsledku vyrozumět státního zástupce nebo soud. V případě udělení napomenutí s výstrahou se na mladistvého hledí, jako by nebyl odsouzen.

4.2.3.2. Ochranná opatření

Ochranná opatření jsou tři:

- a) ochranné léčení,
- b) zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a
- c) ochranná výchova.

První dvě jmenovaná ochranná opatření se ukládají podle trestního zákona, ochranná výchova se ukládá pouze podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže.⁷³

Ochranné léčení upravuje § 72 TZ. Toto opatření se ukládá v několika případech. Je vhodné, pokud pachatel není trestně odpovědný pro nepřičetnost a jeho další pobyt na svobodě je nebezpečný. Dále je možné léčení uložit v rámci upuštění od potrestání, resp. upuštění od uložení trestního opatření, jestliže pachatel spáchal čin ve stavu zmenšené přičetnosti a předpokládá se, že současné uložení ochranného léčení je lepší než uložení trestního opatření a to jak z hlediska nápravy mladistvého pachatele tak i ochrany společnosti. Toto ovšem neplatí, pokud si stav zmenšené přičetnosti pachatel přivodil vlivem návykové látky, a to i z nedbalosti.⁷⁴ Opatření lze užít v případech, kdy pachatel spáchal trestný čin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, anebo pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním (opatření se ale neužije, pokud je vzhledem k osobě pachatele zřejmé, že jeho účelu nelze dosáhnout). Soud může také uložit ochranné léčení a současně snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby.⁷⁵ Ochranné léčení lze uložit vedle trestu odnětí svobody a započne po nástupu odsouzeného ve věznici. Pokud je léčení uloženo samostatně, vykonává se v léčebném zařízení. Léčení lze nařídit i ambulantní formou (nebo ústavní léčení přeměnit na ambulantní a

⁷³ Srov. § 71 TZ a § 21 ZSVM

⁷⁴ § 25 TZ

⁷⁵ Srov. § 32 odst. 2 TZ, § 40 odst. 4 TZ a § 32 ZSVM

naopak). Trvá tak dlouho, dokud to vyžaduje jeho účel. Jestliže se jedná o pachatele užívající návykové látky a během výkonu léčení se zjistí, že účelu nelze dosáhnout, může soud ochranné léčení ukončit. O propuštění z léčení rozhoduje taktéž soud. Upustit od jeho výkonu je možné tehdy, pominou-li před jeho započítáním okolnosti, pro něž bylo uloženo.

Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty je druhým ochranným opatřením a najdeme ho pod § 73 TZ. Užije se, pokud nebylo uloženo propadnutí věci a majitele, resp. pachatele, nelze stíhat nebo odsoudit nebo bylo upuštěno od jeho potrestání, dále pokud taková věc ohrožuje bezpečnost lidí nebo majetek nebo by mohla sloužit ke spáchání závažného trestného činu anebo pokud byla trestným činem získána nebo sloužila jako odměna nebo pokud ji pachatel vyměnil s někým jiným za věc jinou, kterou získal trestným činem nebo jako odměnu. Místo zabránění věci může soud uložit, aby věc byla pozměněna tak, aby ji nebylo možné použít ke společensky nebezpečnému účelu nebo aby bylo odstraněno určité zařízení nebo značka anebo omezit dispozice s touto věcí a přitom stanoví lhůtu ke splnění povinnosti. Pokud se tak ve stanovené lhůtě nestane, věc se zabírá. Pokud se věc zničí nebo spotřebuje může soud rozhodnout o zabránění náhradní hodnoty.⁷⁶

Posledním z ochranných opatření je **ochranná výchova**. Jak jsme již uvedli, může být uložena pouze podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Může být uložena, jestliže o výchovu mladistvého není náležitě postaráno nebo byla zanedbána a nedostatky ve výchově nelze odstranit. Důvodem může být i nevyhovující prostředí, které neposkytuje záruku řádné výchovy a uložená opatření nepostačují. Ochranná výchova trvá nejdéle do osmnáctého roku mladistvého, v některých případech může být prodloužena ještě o rok déle. Do doby výkonu ochranné výchovy soud nařídí dohled probačního

⁷⁶ Zabrání náhradní hodnoty upravuje § 73a TZ

úředníka. Stejně jako v případě ochranného léčení, lze i od výkonu ochranné výchovy upustit, jestliže do jeho začátku pominuly důvody, pro které byla výchova nařízena. Pokud důvody nařízení ochranné výchovy pominou částečně a mladistvý je schopen být bez omezení souvisejících s ochrannou výchovou, může se přeměnit na ústavní výchovu nebo může být mladistvý podmíněně umístěn mimo výchovné zařízení a zároveň mu lze uložit dohled probačního úředníka nebo jiné výchovné opatření. Pokud se pobyt mladistvého mimo výchovné zařízení neosvědčí, zruší se a pokračuje se ve výkonu ochranné výchovy ve výchovném zařízení.

4.2.3.3. Trestní opatření

Posledním z trojice druhů opatření ukládaným mladistvým za provinění jsou opatření trestní. Při ukládání některého z možných trestních opatření se přihlíží k tomu, zda mladistvý vykonal některý probační program nebo jiný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, jestli nahradil škodu nebo zmírnil újmu, kterou poškozenému způsobil svým jednáním, nebo se po spáchání provinění choval tak, že se dá předpokládat, že se v budoucnu trestné činnosti už nedopustí. Taktéž se při výběru druhu trestního opatření a jeho výměry přihlíží k tomu, jestli mladistvý spáchal čin ve stavu zmenšené přičetnosti, který si přivodil vlivem návykové látky.

Trestní opatření jsou tato:

- a) obecně prospěšné práce
- b) peněžitě opatření
- c) peněžitě opatření s podmíněným odkladem
- d) propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty
- e) zákaz činnosti
- f) vyhoštění
- g) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu

- h) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem
- i) odnětí svobody nepodmíněně

Obecně prospěšným pracím a odnětí svobody bude ještě věnován prostor později, nicméně základní informace by neměly chybět ani v této kapitole.

Obecně prospěšné práce (dále OPP) se ukládají podle trestního zákona, ovšem u mladistvých je horní hranice sazby tohoto trestního opatření snížena na polovinu.⁷⁷ Konkrétně může být tento alternativní trest uložen v rozsahu 50–200 hodin a to za čin, na který je trestní zákon stanovuje trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let. Vedle OPP může soud uložit i vhodná výchovná opatření.

Výchovná opatření lze uložit současně i se **zákazem činnosti**⁷⁸. Ten může soud mladistvému uložit tehdy, jestliže to není na překážku přípravě na jeho povolání, přičemž horní hranice sazby nesmí převyšovat pět let. Na mladistvého, jemuž soud uložil zákaz činnosti nebo OPP se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile bylo trestní opatření vykonáno či bylo od jeho výkonu nebo zbytku upuštěno.

Vyhoštění se ukládá ve výměře od jednoho do pěti roků za podmínek uvedených v trestním zákoně a za podmínky týkající se mladistvých občanů Evropské unie.⁷⁹ Na mladistvého, kterému bylo uloženo vyhoštění se pak hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile uplyne doba, na kterou bylo uloženo. Jestliže mladistvý nebyl vyhoštěn do dvou let, má soud povinnost přezkoumat, zda nastaly nové skutečnosti, pro které vyhoštění nelze uložit.⁸⁰

⁷⁷ § 45 a 45a TZ; srov. i § 26 odst. 1 ZSVM

⁷⁸ § 26 odst. 2 ZSVM

⁷⁹ Srov. § 57 TZ a § 26 odst. 3 ZSVM

⁸⁰ § 75a ZSVM

Také **peněžitě opatření** se ukládá podle trestního zákona.⁸¹ Mladistvý musí být navíc výdělečně činný a jeho majetkové poměry dovolují takovéto trestní opatření uložit. Uložit ho lze ve výměře od jednoho do pětiset tisíc korun anebo po dobu pěti až pětiset dní formou denní splátky ve výši od sta do tisíce korun. Zároveň je třeba vždy stanovit náhradní trestní opatření odnětí svobody až na jeden rok, pro případ, že by peněžitě opatření nebylo ve stanovené lhůtě vykonáno. Po právní moci může soud ještě rozhodnout na základě vyjádření mladistvého, že zaplacení částky peněžitého opatření nebo nevykonaný zbytek bude nahrazen vykonáním obecně prospěšné činnosti v rámci probačního programu, který je pro tento účel zřízen. Jestliže bylo peněžitě opatření vykonáno nebo bylo od jeho výkonu nebo zbytku upuštěno, hledí se na mladistvého, jako by nebyl odsouzen.

U peněžitého opatření je ještě možnost podmíněného odkladu⁸² až na tři roky a současně lze uložit výchovná opatření. Užije se v případech, jestliže vzhledem k osobě mladistvého a okolnostem případu lze předpokládat, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez výkonu peněžitého opatření anebo jestliže soud přijme záruku za nápravu mladistvého. Pokud se mladistvý s podmíněným odkladem výkonu peněžitého opatření osvědčil, hledí se na něj, jako by nebyl odsouzen. Pokud se neosvědčil nebo ten, kdo poskytl záruku za mladistvého ji odvolal, rozhodne soud, že se trestní opatření vykoná.

Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty je u mladistvých ukládáno zcela podle trestního zákona.⁸³ K tomuto opatření se přistoupí jestliže byla určitá věc ke spáchání trestného činu užita nebo k tomu určena nebo trestným činem získána. Pokud byla věc, která by soudem mohla být prohlášena za propadlou, zničena, poškozena, zcizena nebo zužitkována, může soud uložit propadnutí

⁸¹ § 53 a 54 odst. 1,2 TZ; dále § 27 ZSVM

⁸² §§ 28-30 ZSVM

⁸³ §§ 55, 56 a 56a TZ

náhradní hodnoty (do výše, která odpovídá takové věci). Propadnutí věci lze uložit i jako samostatný trest (opatření), jestliže povaha trestného činu (provinění) a možnost nápravy pachatele ukazují, že uložení jiného opatření už není třeba. Na pachatele, jemuž bylo propadnutí věci uloženo se pak hledí, jako by nebyl odsouzen.

Podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem jsou ukládána podle trestního zákona, ovšem při jejich ukládání mladistvým pachatelům je nutno neopomenout některé odchylky, které jsou uvedeny v ZSVM.⁸⁴ Především jde o zkušební dobu, která se mladistvým pachatelům stanovuje na jeden rok až tři léta. Současně mohou být uložena i výchovná opatření. Pokud během zkušební doby mladistvý zavinil příčinu k přeměně nepodmíněného odsouzení na podmíněné, může soud vzhledem k okolnostem případu a osobě mladistvého nechat podmíněné odsouzení ještě v platnosti. K tomu lze uložit navíc dohled, pokud už tak nebylo učiněno nebo další výchovné opatření anebo lze prodloužit zkušební dobu o maximálně dvě léta, přičemž se nesmí překročit horní hranice zkušební doby, kterou TZ stanovuje na pět let. Pokud se mladistvý osvědčil, hledí se na něj, jako by nebyl odsouzen.

Nepodmíněné odnětí svobody je na škále opatření posledním prostředkem postihu. Mladistvému může být uloženo soudem tehdy, jestliže ten má za to, že uložení jiného trestního opatření by nepostačovalo k dosažení účelu zákona,⁸⁵ a to s ohledem na okolnosti případu, osobu mladistvého či předchozí uložená opatření. Trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoně se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž horní a dolní hranice odnětí svobody činí pět a jeden rok. Možnost uložení výjimečného trestu odnětí svobody zůstala zachována z předchozí právní úpravy o

⁸⁴ Podmíněné odsouzení najdeme pod §§ 58–60 TZ a podmíněné odsouzení s dohledem pod §§ 60a a 60b. Tato trestní opatření ukládána mladistvým pachatelům upravuje § 33 ZSVM

⁸⁵ Míň ZSVM

mladistvých,⁸⁶ neboť „se osvědčila a v případech nejzávažnějších provinění mladistvých, kterých se týká, není pro další zmírňování trestního postihu důvod“.⁸⁷ Týká se tedy provinění jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je vzhledem ke zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení nebo pohnutce nebo zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku mimořádně vysoký. V těchto případech může tedy soud mladistvému vyměřit odnětí svobody v délce trvání pěti až deseti let (pokud nepovažuje výše uvedené rozmezí jeden až pět roků za dostatečné). Ještě existuje možnost odkladu výkonu odnětí svobody. To se užije v případech, kdy bylo mladistvému uloženo odnětí svobody nepřevyšující jeden rok a mladistvý učiní návrh odkladu z důvodu dokončení vzdělání. Doba odkladu činí maximálně dva roky. Pokud v této době mladistvý nespáchal žádné další provinění a úspěšně dokončil své vzdělání, může soud rozhodnout o upuštění od výkonu odnětí svobody (přitom bere v úvahu závažnost provinění, osobu mladistvého a jeho poměry). Pokud bylo mladistvému uloženo odnětí svobody v délce nepřevyšující jeden rok, po jeho vykonání se na mladistvého hledí, jako by nebyl odsouzen. Toto platí i v případě, kdy bylo odsouzenému trestní opatření odnětí svobody na výše uvedenou délku trvání zmírněno nebo prominuto rozhodnutím prezidenta. O zahlazení odsouzení odnětí svobody v délce přes jeden rok rozhoduje soud po výkonu opatření, přičemž se přihlíží k chování v průběhu výkonu odnětí svobody.

Po výčtu možných trestních opatření je ještě třeba uvést, že soud má zákonnou **možnost od uložení trestního opatření upustit**.⁸⁸ Užije se v jednání o provinění menší nebezpečnosti činu pro společnost, kdy mladistvý činu lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě. K upuštění může soud přistoupit poté, co mladistvého uznal vinným, jestliže lze vzhledem k povaze spáchaného činu a k dosavadnímu

⁸⁶ Dnes již neplatné ustanovení o mladistvých v TZ

⁸⁷ Cit. *Důvodová zpráva k návrhu zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže*. Dostupné na <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=381&d=9824>

⁸⁸ § 11 ZSVM

životu mladistvého očekávat, že již samo projednávání věci před soudem bude stačit k jeho nápravě, dále jestliže se činu dopustil z neznalosti právních předpisů, která je vzhledem k jeho rozumové vyspělosti, věku a prostředí, v němž žil omluvitelná. Soud může shledat, že uložení trestního opatření není nutné, a to jak k povaze spáchaného činu a osobnosti pachatele, tak vzhledem k výchovnému vlivu osoby, která soudu nabídne záruku za nápravu mladistvého. Při upuštění od potrestání soud mladistvého může napomenout anebo přenechat postih zákonnému zástupci, škole nebo školskému zařízení, v němž mladistvý žije.⁸⁹ Jak už je uvedeno výše, od uložení trestního opatření lze upustit také při současném uložení ochranného léčení nebo jiného ochranného nebo výchovného opatření. V některých případech se může stát, že je vhodné řízení ukončit upuštěním od potrestání a jsou k tomu splněny všechny podmínky, avšak soud může považovat za potřebné mladistvého sledovat. Proto je zde i možnost upustit od uložení trestního opatření podmíněně.⁹⁰ Zkušební doba činí nejdéle jeden rok a současně lze uložit ochranná nebo výchovná opatření, která mají zajistit, aby mladistvý vedl řádný život. Zpravidla se mladistvému také uloží, aby podle svých sil a možností uhradil škodu, kterou svým proviněním způsobil. Stejně jako u podmíněného odnětí svobody lze podmíněné upuštění od uložení trestního opatření ponechat v platnosti, když pachatel zavinil příčinu k uložení trestního opatření a stanovit nad mladistvým dohled (pokud už tak nebylo učiněno dříve), prodloužit zkušební dobu ještě o jeden rok nebo uložit dosud neuložená výchovná opatření. Ať už soud přímo rozhodl, že od uložení trestního opatření upustí anebo se mladistvý při podmíněném upuštění od trestního opatření osvědčil, hledí se na něj, jako by nebyl odsouzen.

⁸⁹ Viz výchovná opatření, napomenutí s výstrahou

⁹⁰ § 14 ZSVM

5. SOCIÁLNÍ KURÁTOR PRO MLÁDEŽ

Na obecních úřadech s rozšířenou působností najdeme odbor sociálních věcí (nebo např. odbor sociálních věcí a zdravotnictví), který se zpravidla člení na:

- a) oddělení dávek sociální péče a pomoci
- b) oddělení péče o rodinu a děti (odd. sociálně právní ochrany dětí)
- c) oddělení sociální prevence

Na některých úřadech také najdeme např. oddělení sociální prevence a sociálně právní ochrany. Vnitřní organizace jednotlivých úřadů se tedy různí, a proto není možné jednoznačně říci, na kterém oddělení kurátora pro mládež najdeme. Jeho činnost spadá buď do odd. péče o rodinu a děti anebo do odd. sociální prevence, kde pak najdeme i sociální kurátory (pro dospělé).

Kurátor mládeže je „*odborný pracovník státní sociální pomoci, který se zabývá dětmi a mladistvými obtížně vychovatelnými, mladistvými pachateli trestné činnosti i jejich rodinami, jimž poskytuje poradenskou a socioterapeutickou pomoc*“.⁹¹ Jedná se tedy o:

- a) děti nezletilé (do dovršení věku 15 let), které se dopustily činu jinak trestného,
- b) mladistvé osoby (15-18let), u nichž bylo zahájeno trestní stíhání nebo se dopustili přestupku,
- c) děti a mladistvé s opakovanými poruchami chování jako je záškoláctví, útěky z domova, agresivita, toxikomanie a další.

Kurátor pro mládež vede tyto **rejstříky**:⁹²

- a) rejstřík nezletilých, kteří spáchali čin, který by jinak byl trestným činem,

⁹¹ Cit. Matoušek, O.: *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 99.

⁹² Volně dle interních materiálů MÚ Praha 15

b) mladistvých, proti nimž bylo zahájeno trestní nebo přestupkové řízení,

c) rejstřík nezletilých a mladistvých se závažnými výchovnými problémy

a rejstříky pomocné:

d) rejstřík dětí umístěných v některém z ústavních zařízení a

e) rejstřík dětí, nad nimiž je nařízen dohled.

Dále zajišťuje tyto činnosti:⁹³

- Poskytuje sociálně právní, výchovné, případně psychologické poradenství dětem i rodičům při řešení jejich rodinných, osobních a sociálních problémů a akutních krizových situací. Zprostředkovává pomoc odborných poradenských a zdravotnických pracovišť a jiných zařízení.
- Na dožádání zajišťuje zastoupení místně příslušného úřadu v přípravném řízení a v řízení před soudem.
- Na základě požadavků orgánů činných v trestním řízení podává kvalifikované zprávy o osobách nezletilých a mladistvých, které se dopustily trestného činu (či činu jinak trestného v případě nezletilých). K tomu využívá individuálních pohovorů, šetření poměrů, informací obecních úřadů, státních orgánů, škol, školských a zdravotnických zařízení, zaměstnavatele apod.
- Zúčastňuje se úkonů v přípravném řízení (výslech, konfrontace, seznámení s výsledky vyšetřování), dále hlavního líčení a veřejného zasedání v trestních věcech mladistvých, kde aktivně využívá svá práva daná zákonem, včetně opravných prostředků.
- Kromě trestního řízení se účastní též řízení přestupkového vedeného proti mladistvému v souladu se zákonem o přestupcích.
- Navrhuje a provádí výchovná opatření u obtížně vychovatelných dětí a mladistvých a sleduje jejich účinnost.
- Poskytuje komplexní odbornou sociální pomoc v případech, kdy není mladistvý odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

⁹³ Tamtéž; O činnosti kurátorů více BENDL, S.: *Neukázněný žák*. Praha: ISV, 2004, s. 39-44

(podmíněné zastavení trestního stíhání, podmíněné odsouzení apod.).

- Zastupuje děti s poruchami chování v řízení o ústavní výchově.
- Podává návrhy soudu na zahájení řízení o předběžném opatření, nařízení ústavní či ochranné výchovy.
- Podílí se na realizaci ústavní nebo ochranné výchovy do příslušných zařízení (zajištění dokladů, místa, doprovodu dítěte) ve spolupráci se soudem.
- Spolupůsobí na zlepšení podmínek v rodinách obtížně vychovatelných nezletilých a mladistvých, u kterých je vykonávána ústavní nebo ochranná výchova s cílem umožnit jejich návrat do rodiny.
- Pomáhá nezletilým a mladistvým propuštěným z ústavní nebo ochranné výchovy a mladistvým propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody, aby se co nejvhodněji začlenili do společnosti.
- Spolupracuje s ústavy pro výkon vazby i výkon trestu odnětí svobody, se školskými zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy, spolupracuje s orgány obcí, školami, zdravotnickými a školskými zařízeními, občanskými sdruženími, úřady práce, charitativními a jinými organizacemi.
- Analyzuje situaci v oblasti sociálně patologických jevů u mládeže, navrhuje a podílí se na organizování a realizaci preventivních opatření.

Podle § 55 odst. 3 je kurátorovi mládeže (resp. OSPOD) uloženo „*zjištění poměrů mladistvého*“, ⁹⁴ kdy je předmětem stupeň rozumového a mravního vývoje mladistvého, jeho povaha, poměry, prostředí, v němž byl vychováván, dále jeho chování před a po spáchání skutku a i jiné skutečnosti důležité pro volbu prostředků k jeho nápravě. Je-li to potřeba, vydává kurátor na základě § 56 podrobnější zprávu „o

⁹⁴ Toto může být uloženo také Probační a mediační službě

osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého“. Ta by měla být písemná a musí obsahovat:

- hlavičku – evidence
- věk mladistvého, stupeň jeho zralosti a jeho zdravotní stav
- postoj k provinění a ochotu zajistit nápravu vzniklých škod
- rodinné poměry mladistvého – charakteristiku rodiny (otec, matka, sourozenci, příp. spolubydlící, vztahy uvnitř rodiny i vztah mladistvého k širší rodině, stupeň vlivu rodičů na něj, bydlení a kulturní úroveň rodiny)
- pobyt v kolektivním zařízení a ve výchově jiných osob než rodičů
- záznamy o školní docházce, jeho chování a prospěch ve škole (pokud je zaměstnán, tak i chování v zaměstnání)
- zájmy mladistvého, jeho socioprofesní vývoj, zapojení do skupin, přátelé, pozitivní i negativní návyky
- přehled dosavadního protispolečenského jednání (předchozích provinění) mladistvého, včetně opatření, která byla použita i popis jejich výkonu
- návrhy, doplnění, závěr, prognóza

Vypracování zprávy by měl vždy předcházet: rozhovor s mladistvým, rodiči a šetření v místě bydliště, zpráva ze školy nebo učiliště (zaměstnání), zpráva poslední ZŠ, kterou mladistvý navštěvoval. Se zprávou se pak seznamují orgány policie, státní zástupce, obhájce, mladistvý a jeho rodiče. Zpráva je čtena u soudu.

Z výše uvedeného vyplývá, že těžiště práce sociálního kurátora spočívá v sociálně výchovné práci s klientem a v poskytování poradenské služby.

6. PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA

Probační a mediační služba působí v české justici od roku 2001 jako státní orgán podléhající Ministerstvu spravedlnosti. Její činnost vymezuje ***zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě***. Spolupracuje s orgány činnými v trestním řízení, ale i jinými subjekty. Zaměřuje se na práva a zájmy poškozeného - oběti trestného činu, na možnosti znovuzачlenění pachatele do společnosti, aniž by nadále porušoval zákony a má významnou úlohu při ukládání alternativních trestů.

6.1. Organizační struktura PMS

V čele PMS stojí ředitel, kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti. Na ředitelství najdeme kromě sekretariátu a oddělení pro veřejné a mezinárodní vztahy, oddělení ekonomicko-správních záležitostí (jako je správa majetku, personální, oddělení informatiky) a také oddělení zajišťující odbornou činnost, tedy oddělení vzdělávání a oddělení pro analytické a metodické činnosti. Na krajské úrovni působí regionální vedoucí. V sídlech okresních soudů pak působí jednotlivá střediska, které jsou základním prvkem pro výkon jednotlivých probačních a mediačních činností. Tam najdeme jednak zástupce regionálního vedoucího, tak vedoucího střediska, úředníky a asistenty. Příslušnost střediska k provádění úkonů probace a mediací se řídí příslušností soudu, v jehož obvodu středisko působí. Pokud je obec sídlem dvou nebo více okresních soudů, mohou být střediska sloučena. Středisko může být vnitřně členěno na specializovaná oddělení, například oddělení věnující se trestné činnosti mládeže.

Postavení, práva a povinnosti úředníků a asistentů jsou zakotvena v hlavě II zákona o PMS. Pro funkci úředníka je požadováno vysokoškolské vzdělání magisterského programu z oblasti

společenských věd. Navíc musí absolvovat kvalifikační program v délce dvanácti měsíců, který zahrnuje vzdělání v oblasti práva, sociální práce a komunikačních dovedností. Po absolvování kurzu uchazeč složí před komisí zkoušku. Úředník se i nadále odborně vzdělává, účastní se kurzů a seminářů, aby si udržel a prohloubil své znalosti a dovednosti. Asistentem se může stát osoba starší 21 let s ukončeným středoškolským vzděláním z oblasti společenských věd. Vzdělávání asistentů probíhá formou šestiměsíčního specializačního kurzu, který je zakončen ověřením získaných znalostí. Stejně jako úředníci se asistenti dále odborně vzdělávají.

Úředník PMS nesmí ve stejné věci provádět úkony probace a mediaci. Jednotlivé úkony podle pokynů úředníka PMS provádějí a organizačně zabezpečují asistenti PMS.⁹⁵

Jako poradní orgán ministra spravedlnosti je zřízena Rada pro probaci a mediaci, jejímiž členy jsou soudci, státní zástupci, úředníci PMS, ale i další osoby s odbornými znalostmi a zkušenostmi z této oblasti. Rada především navrhuje pravidla, na jejichž základě jsou vytvářeny probační programy, a pravidla probační a mediační činnosti, projednává koncepční a metodické materiály připravené ministerstvem a vyjadřuje se ke jmenování a odvolání vedoucích středisek PMS.⁹⁶

6.2. Činnost PMS

Obecně lze činnost PMS charakterizovat dle § 4 příslušného zákona jako vytváření předpokladů k tomu, aby věc mohla být projednána některým zvláštním způsobem řízení nebo aby byl uložen pachateli trest, který není spojený s trestem odnětí svobody, případně aby vazba byla nahrazena jiným opatřením. To znamená, že PMS obstarává podklady k osobě obviněného, ale i jeho rodinnému nebo sociálnímu

⁹⁵ § 7 odst. 5, 6 zákona o PMS

⁹⁶ § 12 zákona o PMS

zázemí. Snaží se, aby ve vhodných případech bylo rozhodnuto o podmíněném zastavení trestního stíhání nebo schváleno narovnání, vytváří tedy podmínky pro projednání a uzavření dohody mezi obviněným a poškozeným o náhradě škody nebo dohody o narovnání. Významným okruhem činnosti PMS je výkon dohledu nad chováním pachatele, pokud byl uložen nebo o něm bylo rozhodnuto jako o náhradě vazby a také kontrola dalších trestů nespojených s odnětím svobody (trest obecně prospěšných prací, ochranné opatření). Sledování a kontrola chování se týká také osob podmíněně propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Jak už vyplývá z názvu, nedílnou součástí je mediace. Úkony mediace může PMS provádět i z podnětu obviněného a poškozeného (tedy bez pokynu OČTŘ). PMS o tom musí neprodleně příslušný orgán informovat, ten potom rozhodne, zda se věc k mediaci předá nebo dále prováděna nebude. V rámci služeb, které PMS poskytuje věnuje zvláštní péči mladistvým obviněným a obviněným blízkým věku mladistvých, ale také dětem mladším patnácti let. Nesmíme opomenout ani oběti trestných činů, kterým PMS pomáhá se s nepříjemnou událostí v jejich životě a důsledky, které z ní plynou, vyrovnat.

6.2.1. Obecně prospěšné práce

Obecně prospěšné práce patří mezi alternativní opatření. Jak už víme, u mladistvých je lze uložit v rozsahu od 50 do 200 hodin (u dospělých až 400 hodin) za čin, na který trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let. Odsouzený má povinnost provést ve stanoveném rozsahu osobně, bezplatně a ve svém volném čase práce k obecně prospěšným účelům, a to nejpozději do jednoho roku od rozhodnutí soudu, přesněji od převzetí usnesení o konkrétním místě výkonu trestu. Pokud v době výkonu OPP nevedl řádný život, nebo práce neprováděl, soud mu trest OPP nebo jeho zbytek přemění na trest odnětí svobody podle klíče – každé započaté dvě hodiny nevykonaných OPP se počítají jako jeden den odnětí

svobody. Jestliže byly OPP vykonány, na odsouzeného se hledí, jako by nebyl odsouzen. OPP spočívají většinou v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo v obdobných činnostech ve prospěch obcí. Je možné vykonávat činnost pro jiné obecně prospěšné instituce, které se zabývají například ochranou životního prostředí a zvířat, vzděláním, podporou mládeže, ochranou zdraví nebo se věnují humanitární, sociální, charitativní, náboženské anebo sportovní činnosti.

Jak tedy sjednání výkonu OPP probíhá? Před usnesením soudu pracovník PMS a obviněný spolupracují na přípravě podkladů pro vydání usnesení o nařízení trestu. Pracovník PMS musí mít informace o osobních poměrech obviněného (obžalovaného), tedy znát bydliště, zaměstnání, sociální situaci a na jejich základě spolu určí časové možnosti pro výkon OPP. Odsouzený se může spolupodílet na výběru organizace, pro níž bude OPP vykonávat, avšak konečné rozhodnutí je vždy plně v kompetenci probačního pracovníka a soudu. Do 14 dnů od převzetí usnesení o místě výkonu OPP soudem se odsouzený musí dostavit k příslušné organizaci a domluvit si průběh výkonu trestního opatření, tedy dojde k sepsání dohody, poučení o bezpečnosti práce a vytvoření časového harmonogramu výkonu práce. Během výkonu odsouzený spolupracuje s probačním pracovníkem, který výkon trestu kontroluje a eviduje. Je-li odsouzený v pracovní neschopnosti nebo vyskytnou-li se nějaké vážné osobní důvody, pro které není možno pokračovat v práci, musí odsouzený kontaktovat organizaci, kde pracuje i příslušné středisko PMS. Pracovník PMS komunikuje i s poskytovatelem práce, o nějž má informace o výkonu práce a chování odsouzeného. Jestliže je práce vykonána dle dohody, probační pracovník o tom sepíše zprávu a zašle ji soudu, ten potom rozhodne o výmazu z rejstříku trestů. Pokud během výkonu OPP dojde k neplnění povinností ze strany odsouzeného, probační pracovník se pokusí s klientem problém vyřešit tak, aby byl zbytek trestu vykonán. Pokud se to nepodaří, sepíše o tom pracovník PMS zprávu pro soud, který následně rozhodne o přeměně trestu OPP na trest odnětí svobody.

V rozsudku může být stanovena i náhrada škody, kterou je nutné splatit. Zde se opět uplatní PMS, jejíž pracovník pomůže s odsouzeným stanovit splátkový kalendář a o průběhu jednání a způsobu náhrady škody informuje poškozeného.

6.2.2. Probační dohled

Definici dohledu dle zákona jsme uvedli v části zabývající se trestními opatřeními. Nyní se blíže seznámíme s výkonem dohledu. Ten provádí středisko PMS v místě bydliště odsouzeného a jeho doba je stanovena soudem – rovná se zkušební době u podmíněných opatření, pokud je ukládán samostatně, lze jej uložit nejdéle na dobu tří let.⁹⁷

PMS zajišťuje nad mladistvým obviněným dohled během řízení a v případech, kdy bylo rozhodnuto o podmíněném zastavení trestního stíhání, podmíněném upuštění od trestního opatření s dohledem, propuštění z vazby za současného uložení dohledu, uložení OPP za současného uložení výchovných opatření, uložení peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu, podmíněném odsouzení k odnětí svobody, podmíněném odsouzení k odnětí svobody s dohledem, podmíněném propuštění z výkonu odnětí svobody, včetně varianty se současným uložením dohledu, patří sem upuštění od výkonu zbytku opatření zákazu činnosti či zákazu pobytu a jiné případy, kdy bylo rozhodnuto o uložení dalších opatření a soud předal věc PMS.⁹⁸ U mladistvých je takto široká možnost využití probační práce z důvodu potřeby specifického zacházení s mladistvými, tedy s ohledem na věk a duševní vyzrálost. Účelem dohledu je totiž kromě sledování a kontroly chování mladistvého, a tím minimalizace rizika recidivy, i odborné vedení a pomoc mladistvému, opět s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život. Pomoc může spočívat například v hledání práce nebo hledání odborníka na léčbu závislostí (je-li potřeba) či pomoc

⁹⁷ § 15, odst. 1 ZSVM

⁹⁸ § 75, odst. 1 ZSVM

s vyřešením problému, jak uhradit nebo napravit škodu. Mladistvý je tak pracovníkem PMS veden k přijetí odpovědnosti za své jednání a hledání řešení následků provinění, kterého se dopustil. Probační úředník v rámci dohledu spojuje kontrolu s pomocí a vedením. Ve spolupráci s mladistvým odsouzeným vytvoří individuální program výkonu dohledu. Kontroluje dodržování uložených povinností, k tomu účelu může navštívit mladistvého v jeho bydlišti, na pracovišti či ve škole, mladistvý nesmí bránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí. Mladistvý se musí dostavovat do střediska PMS ve lhůtách, které mu probační úředník stanovil. Dále má povinnost informovat probačního úředníka o svém životě – škola, zaměstnání, situace doma, dodržování uložených povinností nebo omezení. Jestliže soud neurčí jinak, nejméně jednou za šest měsíců úředník vytvoří zprávu, ve které soud informuje o průběhu výkonu dohledu nad mladistvým, o plnění uložených výchovných opatření a o osobních, rodinných poměrech a aktuální životní situaci mladistvého.⁹⁹ Pokud mladistvý poruší podmínky stanovené v programu výkonu probačního dohledu, a to závažně nebo opakovaně, probační úředník o tom musí informovat soud. Jestliže se jedná o méně závažné porušení podmínek, může probační úředník udělit mladistvému výstrahu, avšak nejvýše dvakrát v průběhu jednoho roku (takováto výstraha není rozhodnutím dle trestního řádu). Jde o poučení, že v případě opakování či závažnějšího porušení povinností již bude soud informován.¹⁰⁰

6.2.3. Probační program pro mladistvé

Co se rozumí probačním programem, za jakých podmínek a jakým způsobem se ukládá, je rovněž uvedeno v části o trestních opatřeních. Akreditační řízení probíhá dle metodiky Ministerstva spravedlnosti. Udělená řádná akreditace probačnímu programu je platná tři roky. Takto akreditovanému programu může být poskytnuta dotace ze státního

⁹⁹ Srov. § 16 odst. 2, 3 ZSVM a § 80 odst. 2, 3, 5 ZSVM

¹⁰⁰ Srov. § 80 odst. 4 ZSVM a § 7 odst. 3 zákona o PMS

rozpočtu. V dotačním řízení mají přednost ty projekty, které reagují na konkrétní potřeby mladistvých v daném regionu a jejichž cílem je zejména snížení rizika opakování trestné činnosti. V roce 2008 byly 26 akreditovaným probačním programům přiděleny dotace v celkové výši dva miliony korun.¹⁰¹ Realizace konkrétních probačních programů probíhá ve spolupráci s příslušnými středisky PMS. Zpětná vazba je získávána od probačních úředníků a poskytovatelů programů.¹⁰² Poskytovateli bývají nejčastěji obecně prospěšné společnosti nebo občanská sdružení, dále oblastní farní charity, komunitní centra či jiné subjekty. Práce s klienty může probíhat individuální i skupinovou formou. Jednotlivé probační programy probíhají v jednom nebo i více regionech. Takovými většími projekty působící v několika regionech najednou je *Právo pro každý den*, *Učební program Mladiství* a *Mentor*. Posledně jmenovaný využívá individuálního osobního kontaktu s klientem a je specifický tím, že je určen mladistvému, který se hlásí k romskému etniku a kterému byl uložen v rámci podmíněného odsouzení (případně podmíněného propuštění) dohled anebo OPP. Některé programy jsou určeny přímo mladistvým pachatelům - uživatelům drog, pro jiné jsou klienti s aktuální drogovou závislostí nevhodní. Cílovou skupinu většiny probačních programů tvoří mladiství, tedy klienti mezi 15 a 18 lety, a mladí dospělí, s věkovou hranicí přibližně 26 let. Hlavním cílem těchto projektů je zamezit opětovnému páchání trestné činnosti. Náplní programů bývá pomoc mladistvému, posílení jeho sociálních dovedností, sebeovládání, výchovně-vzdělávací aktivity, sebepoznání, přijetí odpovědnosti a uvědomění si dosahu spáchané činnosti, upevnění pracovních návyků a nekriminálních vzorců chování ale třeba také schopnost smysluplně využít volný čas.

¹⁰¹ Údaj Ministerstva spravedlnosti. Dostupné na www.justice.cz

¹⁰² Srov. *Probační programy pro mladistvé*. Dostupné na www.pmscr.cz

6.2.4. Mediace

Mediace bývá charakterizována jako efektivní metoda řešení mezilidských konfliktů, která vychází z předpokladu, že za pomoci mediátora (zprostředkovatele, prostředníka) mohou účastníci sporu dospět k řešení, které bude přijatelné pro obě strany. Zásadní pro tento druh vypořádání sporu je tedy to, aby se oba účastníci mohli stát vítězi. Výstupem mediačního procesu je jasně formulovaná písemná dohoda, na které se podílejí všichni účastníci mediace a kterou také všichni účastníci stvrzují svým podpisem. Tato dohoda popisuje postup řešení, rozdělení úkolů ale i sankcí za jejich nedodržení. Mediace je možno využít v mnoha oblastech. Nabízí se hlavně rodinné konflikty, sousedské spory nebo spory na pracovišti. Tedy všude tam, kde dochází k mezilidským konfliktům. Výjimku netvoří ani oblast trestního práva.

Mediace v trestním řízení se ale přece jen od té „klasické“ odlišuje, má svá specifika. Především spojuje aspekty psychologické a sociologické s trestním právem. Odlišné je už samo postavení účastníků, které Holá charakterizuje takto: „*Klienti mediace vstupují do procesu jako pachatel a poškozený. Role jsou určeny, vina je tušená.*“¹⁰³ Ve věcech provinění mladistvých má mediace dostatečný prostor uplatnění, neboť se využívá právě u méně závažných provinění. Podnět k mediačnímu jednání může dát PMS, policie, státní zástupce nebo soudce, ale i pachatel nebo poškozený. Nejvíce podnětů k zahájení činnosti PMS přichází od policie (44%), což souvisí s povinností vyrozumívat PMS o případech mladistvých, u kterých bylo zahájeno trestní stíhání. Následuje státní zastupitelství se 27%, soud s 15% a podnět od obviněného (odsouzeného) nebo jeho rodinného příslušníka přichází v přibližně 10% případů.¹⁰⁴

¹⁰³ Cit. HOLÁ, L.: *Mediace*. Praha: Grada Publishing 2003, s. 153.

¹⁰⁴ *Statistika PMS ČR 2007*. Dostupné na WWW:

http://www.pmscr.cz/download/010107_311207__Statistika_PMS_CR.pdf

Pohybujeme-li se v trestním systému, je mediace procesem, který lze označit jako mimosoudní či mimoprocesní. Dosažená dohoda musí být následně schválena soudem. V trestním právu ČR se možnost využití mediace spojuje především s tzv. odklony v trestním řízení, mezi něž patří podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání.¹⁰⁵ Odklony jsou alternativním způsobem řešení trestní věci a mediace je z toho pohledu prostředkem jejich uplatnění. Holá však upozorňuje na potřebu rozlišit odklony a mediaci samotnou. A sice z toho důvodu, že „staví do popředí především samotný proces mediace, nikoliv pouze zaměření na dohodu jako možný předpoklad odklonu. Mediace může být tedy alternativa k soudnímu jednání, jednáním využívaným v kombinaci se soudním řešením konfliktu, ale i následným jednáním po rozhodnutí soudu, kdy řeší lidskou stránku rozhodnutí o konfliktu. Jako by rozhodnutí soudu ‚dotahovala‘.“¹⁰⁶ Jak vyplývá ze zákona, mediační činnost má směřovat k alternativnímu vyřešení trestní věci.¹⁰⁷ Jedná se tedy nejen o zmíněné odklony, ale i o případy, kdy pro některý z odklonů nejsou splněny zákonné podmínky, ale přesto lze mediaci využít například k uzavření dohody o náhradě škody a tu poté předložit soudu.

Pokud jsem hovořila o účastnících mediace, pak musím dodat, že se jí mohou (se souhlasem klienta) účastnit právní zástupci nebo jiné pro klienta důležité osoby. V případě mladistvých se toto týká především rodičů a kurátorů mládeže. Mediace probíhá pouze za souhlasu jejich účastníků, je dobrovolná. Někteří účastníci volí raději soudní cestu. Ti, co se rozhodli využít mediaci mívají podobné důvody. Motivací poškozených bývá naděje na zisk náhrady škody, možnost vyjádřit pocity újmy přímo pachateli, sdělit své zájmy v souvislosti se zmírněním následků spáchaného činu. Obvinění většinou v mediaci spatřují možnost vysvětlit okolnosti svého jednání, vyjádřit lítost a v neposlední řadě možnost neudělení záznamu do rejstříku trestů. Při rozhodování

¹⁰⁵ Srov. BOŘILOVÁ, Z.: *Mediace v trestní justici v ČR*. Sociální práce, 2005, číslo 4, s. 124.

¹⁰⁶ Cit. HOLÁ, L.: *Mediace*. Praha: Grada Publishing, 2003, s. 153.

¹⁰⁷ § 4 odst.2 písm. b) zákona o PMS

klientů, zda mediace ano či ne hraje svou pozitivní roli i možnost požadovat výměnu mediátora a možnost proces mediace kdykoliv přerušit a věc řešit dále tradičním způsobem, tedy soudním projednáním.¹⁰⁸

Jak tedy mediace probíhá? Mediátor kontaktuje obě strany, první rozhovor vede s každým účastníkem zvlášť. Při tomto úvodním rozhovoru vysvětlí klientovi podstatu mediace a svou roli a zjistí stanovisko klienta k řešení věci. Zpravidla promluví nejprve s obviněným, aby zjistil, jestli je ten skutečně připraven převzít odpovědnost. Samozřejmě i poškozený musí být připravený na setkání s pachatelem. Společných jednání probíhá několik. Mediátor stručně charakterizuje konflikt, prostor vyjádřit se dostane poškozený, pak obviněný. Na základě jejich výpovědí je třeba stanovit potřeby a zájmy obou stran a z nich pak vychází vyjednávání zaměřené na řešení konfliktu, které by mělo vyústit v uzavření dohody, jak je uvedeno výše. Ovšem i pokud nedojde k uzavření dohody, může být mediace přínosná, a to uskutečněním vzájemného setkání a příležitostí k vyjasnění okolností konfliktu mezi klienty.¹⁰⁹ Sledujeme-li výchovný efekt a cíl zabránit recidivě, kouzlo mediace tkví právě v osobním setkání pachatele s poškozeným, který tak přestává být anonymní obětí. Pachatel je tak konfrontován nejen s materiálními důsledky, ale především psychickými a v některých případech i fyzickými následky jím spáchaného činu pro oběť.

6.2.5. Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody

PMS se uplatní také při institutu parole. Jedná se o podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem. Podmíněné propuštění je možné za předpokladu, že odsouzený ve výkonu trestu prokázal svým chováním polepšení a že se tedy od něho dá očekávat,

¹⁰⁸ Srov. HOLÁ, L.: *Mediace*. Praha: Grada Publishing, 2003, s. 154.

¹⁰⁹ Srov. tamtéž s. 155 a 153.

že v budoucnu povede řádný život, nebo soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného. Dospělí odsouzení mohou o podmíněné propuštění žádat po výkonu poloviny délky trestu, u vybraných trestných činů až po vykonání dvou třetin.¹¹⁰ U mladistvých odsouzených to takto zcela neplatí – zákon stanovuje, že lze mladistvého odsouzeného propustit i dříve. Zkušební doba u mladistvých činí jeden až pět roků.¹¹¹ Podmíněné propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody a příprava podkladů k němu tvoří necelé procento úkonů PMS v rámci vykonávacího řízení ve věcech mladistvých.¹¹²

Mechanismus podmíněného propuštění by měl započít ve věznici, a to mezi odsouzeným a pracovníkem věznice (vychovatel, sociální pracovník nebo jiný odborný pracovník věznice). Po jejich poradě odsouzený kontaktuje středisko PMS (místně příslušné věznici). Pracovník na základě prostudování dokumentace odsouzeného vedené věznicí a konzultací s odsouzeným vypracuje stanovisko. Stanovisko obsahuje informace ohledně motivace žít na svobodě, snahy nahradit poškozenému vzniklou škodu, ale také doporučení ke snížení rizik souvisejících s trestnou činností odsouzeného. Odsouzený má maximum kroků (jako je například potvrzení o zaměstnání, ubytování po propuštění) provést sám. Se stanoviskem PMS je odsouzený seznámen a má možnost se k němu vyjádřit. Vyjádření odsouzeného se ke stanovisku přiloží a spolu s hodnocením věznice je poskytnuto soudu. Středisko PMS by mělo být prvotně kontaktováno alespoň tři měsíce před podáním žádosti o podmíněné propuštění a v den, kdy odsouzený podá žádost, je třeba o tom informovat i středisko PMS. Po rozhodnutí o podmíněném propuštění soud odešle toto usnesení středisku PMS místně příslušnému pobytu propuštěného a rovněž tak středisku PMS místně příslušnému věznici, které připravovalo podklady k žádosti o podmíněné propuštění. Toto středisko poskytne středisku v místě

¹¹⁰ §§ 61 a 62 TZ

¹¹¹ § 78 ZSVM

¹¹² *Statistika PMS ČR 2007*. Dostupné na WWW:

http://www.pmscr.cz/download/010107_311207__Statistika_PMS_CR.pdf

pobytu propuštěného (které bude realizovat dohled) takéž veškeré informace o své dosavadní spolupráci s odsouzeným.

7. VÝKON OCHRANNÉ VÝCHOVY VE ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍCH

Jak už jsme uvedli, ochranná výchova se ukládá pouze podle ZSVM. Připomeňme si důvody k jejímu uložení¹¹³:

- a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije
- b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána
- c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité, výchovy a nepostačuje uložení ústavní výchovy

Ústavní výchova se ukládá podle § 46 zákona o rodině, nařizuje se spíše u mladších dětí (od 3 do 18, případně 19 let).¹¹⁴ Ochranná výchova se ukládá v trestním řízení osobám ve věku mezi 15 a 18 lety.¹¹⁵ Pokud bylo mladistvému současně s ochranou výchovou uloženo i trestní opatření odnětí svobody, správa věznice o nadcházejícím propuštění mladistvého informuje příslušné výchovné zařízení a po výkonu trestního opatření odnětí svobody dodá Vězeňská služba mladistvého do příslušného školského zařízení.¹¹⁶

Zařízeními, která poskytují péči dětem s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou jsou dle zákona č. 109/2002:

- a) diagnostický ústav,
- b) dětský domov,
- c) dětský domov se školou,
- d) výchovný ústav.

Diagnostický ústav přijímá děti s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou, děti, u nichž bylo nařízeno předběžné opatření,

¹¹³ Dle § 22 odst. 1 ZSVM

¹¹⁴ Srov. BENDL, S.: *Neukázněný žák*. Praha: ISV 2004, s. 59.

¹¹⁵ Výjimečně lze ochrannou výchovu uložit od 12 let a to v případě, že nezletilý spáchal čin, za který TZ dovoluje uložit výjimečný trest.

¹¹⁶ § 65 odst. 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, § 87 vyhlášky MS č. 345/1999, řád výkonu trestu odnětí svobody

děti, o jejichž pobyt v zařízení požádali rodiče a děti, které jsou na útěku a mají nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovu. Vnitřně se ústav člení na čtyři oddělení – diagnostické, výchovně vzdělávací, sociální práce a záchytné. Základní jednotkou v zařízení je výchovná skupina, která čítá nejméně čtyři, nejvíce šest dětí, tyto skupiny jsou v diagnostickém ústavu zřizovány nejméně tři. Pobyt dítěte v diagnostickém ústavu trvá zpravidla 8 týdnů. Během této doby ústav vypracuje komplexní diagnostickou zprávu, která obsahuje návrh specifických výchovných a vzdělávacích potřeb. Diagnostický ústav rozhodne, do kterého zařízení bude dítě umístěno. Vede evidenci dětí umístěných v zařízeních ve svém obvodu a evidenci volných míst v zařízeních ve svém obvodu. Diagnostické ústavy se člení podle věku nebo pohlaví. Diagnostické ústavy pro svěřence s ukončenou povinnou školní docházkou jsou čtyři: v Praze 2 (pro chlapce), v Praze 4 (pro dívky), v Brně a Ostravě.¹¹⁷

Do **dětského domova** se umísťují děti od 3 do 18 let, a to děti, které mají nařízenou ústavní výchovu, ale nemají závažné poruchy chování a nezletilé matky a jejich děti. Vzdělávání probíhá ve školách, které nejsou součástí dětského domova.¹¹⁸

Dětský domov se školou pečuje jak o děti s nařízenou ústavní výchovou, pokud mají buď závažné poruchy chování nebo vyžadují výchovně léčebnou péči, tak o děti s uloženou ochrannou výchovou. Zpravidla jsou zde umísťovány děti od šesti let do ukončení povinné školní docházky. Pokud i poté přetrvávají závažné poruchy chování, dítě je přeřazeno výchovného ústavu.¹¹⁹

Konečně **výchovný ústav** je zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy mladistvých. Zřizují se odděleně pro osoby s nařízenou ústavní

¹¹⁷ §§ 5 – 11 zákona č. 169/2002 Sb. a §§ 14, 15 vyhlášky MŠMT č. 438/2006 SB., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

Srov. JEDLIČKA, R. – KLÍMA, P. – KOŤA, J. – NĚMEC, J. – PILAŘ, J.: *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004, s. 310.

¹¹⁸ § 12 zákona č. 169/2002 Sb.

¹¹⁹ § 13 zákona č. 169/2002 Sb.

a uloženou ochrannou výchovou, popřípadě jako výchovný ústav nebo skupina pro nezletilé matky a jejich děti, nebo pro děti vyžadující výchovně léčebnou péči. Při výchovném ústavu se jako jeho součást zřizuje základní nebo speciální škola, může být zřízena i střední škola. Základní organizační jednotkou ve výchovném ústavu je výchovná skupina, která má nejméně pět, nejvíce osm svěřenců různého věku i pohlaví. Těchto skupin lze ve výchovném ústavu zřídit nejméně dvě a nejvíce šest, mladiství se do nich zařazují se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby. Režim ve výchovném ústavu je poměrně přísný. Budíček je brzo ráno, svěřenci se účastní výuky nebo práce na pracovištích, hodnocení dopoledních programů a odpoledních činností s bodováním, činností podle plánu vychovatele, pracovních povinností, sezení skupiny s jejím vychovatelem, komunit s psychologem a etopedem. Chovanci se podílejí na přípravě klubového programu na příští den. Na večer je naplánováno sledování televizních zpráv. Večerka bývá mezi 21. a 22. hodinou.¹²⁰

Poskytována je také **preventivně výchovná péče**, která probíhá ve střediscích výchovné péče, která jsou součástí diagnostických ústavů nebo jsou zřizována samostatně. Péče je poskytována formou služeb ambulantních, celodenních i internátních. Celodenní a internátní služby jsou poskytovány na základě doporučení předchozí ambulantní péče. Podmínkou přijetí je klientovo svobodné rozhodnutí a souhlas jeho rodičů. Výchovná skupina celodenní či internátní péče má šest až osm svěřenců. Činnost střediska při prevenci sociálně patologických jevů tkví v rozvíjení komunikace a pozitivních vztahů v rodině. Svou úlohu plní i v poskytování pomoci osobám propuštěným z ústavní výchovy při jejich integraci do společnosti.¹²¹

Ochranná výchova má sloužit k reedukaci mladistvých pachatelů trestných činů, avšak její výkon i účinnost je dosti problematická.

¹²⁰ Srov. BENDL, S.: *Neukázněný žák*. Praha: ISV, 2004, s. 57,

§§ 14, 15 zákona č. 169/2002 Sb.

¹²¹ §§ 16, 17 zákona č. 169/2002 Sb.

Statistiky bohužel zřetelně ukazují, že významná část mladých lidí, opouštějící ústavní nebo ochrannou výchovu se dopouští trestné činnosti.¹²² V této souvislosti jde kromě jiného o nepostačující následnou péči nebo se bývalí svěřenci ústavů vrací zpět do rodiny, kde ovšem nedošlo k nápravě. Často se hovoří o nedostatečné vnitřní diferenciaci jednotlivých ústavů, kdy dochází ke společnému pobytu jedinců, kteří spáchali méně závažné trestné činy s těmi, kteří spáchali činy společensky vysoce nebezpečné. Dochází tak k tomu, že ti „narušenější“ strhávají ty méně „narušené“. Obdobná situace má být i v diagnostických ústavech, kde se setkávají děti – sirotci nebo ti, jejichž výchovu rodiče zanedbali s dětmi, které šikanovali ostatní spolužáky, jsou uživateli nebo dealery drog. Tomuto oponují poznatky z praxe, která ukazuje, že například právě sirotci netráví v diagnostickém ústavu ani den.¹²³ Dalším problémem jsou útky svěřenců z výchovných zařízení. Na útěku se často dopouštějí trestné činnosti, zneužívají drogy či prostituují. Útky jsou přitom proti smyslu umístění jedince v ústavu, kterýmžto by měla být pomoc, ochrana a podpora zdravého vývoje. Přesto se útekovost dlouhodobě neřeší. Jako nezanedbatelný problém se také ukázal nedostatek profesionality u části pracovníků v těchto zařízeních a malý prostor pro získávání dalších odborníků.¹²⁴

¹²² Ministerstvo vnitra: *Informace k problematice svěřenců jednotlivých typů zařízení pro výkon ústavní, respektive ochranné výchovy*. Příloha 1 *Hodnocení systému péče o ohrožené děti*. Ministerstvo vnitra 2007.

¹²³ ŠVANCAR, R.: *Budoucnost diagnostických ústavů*. Učitelské noviny, 2005, č. 20.

¹²⁴ Srov. BENDL, S.: *Neukázněný žák*. Praha: ISV, 2004, s. 60, MATOUŠEK, O. – KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003, s. 161, JEDLIČKA, R. – KLÍMA, P. – KOŤA, J. – NĚMEC, J. – PILAŘ, J.: *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004, s. 316.

8. VÝKON TRESTNÍHO OPATŘENÍ ODNĚTÍ SVOBODY

V souvislosti s trestním opatřením odnětí svobody se do popředí dostává pojem *resocializace*. Chápeme ji jako návrat ke společensky přijatelnému způsobu chování osob, které se od něj odchýlily. Ve vězeňské praxi se tento pojem vysvětluje jako korektivní, druhotná nebo penitenciární socializace jedinců, u nichž proces socializace neproběhl úspěšně. Důvodem mohly být dílčí nedostatky a nepříznivé podmínky, mluvíme o socializaci deficitní, jedná se o chování nanejvýš asociální. Anebo byli tito jedinci zapojeni do systému hodnot a norem rozporných s morálními hodnotami a zákonnými normami, pak mluvíme o socializaci deviantní. Podstatou úspěšné resocializace je tedy změna postojů a hodnotové orientace. Realizace tohoto procesu je závislá na individualitě každého odsouzeného a také na tom, jak jím je resocializační program akceptován. Resocializace v přítomnosti musí navazovat na socializaci v minulosti. Poznatky z minulosti jsou zdrojem ke zpřesnění individuálního způsobu zacházení s odsouzeným a měly by umožnit přesné zacílení resocializačního programu – programu zacházení, který je směřován do budoucnosti.¹²⁵

8.1. Právní úprava výkonu trestního opatření odnětí svobody

Výkon trestu odnětí svobody upravuje **zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody**, ve znění pozdějších předpisů a **vyhláška Ministerstva spravedlnosti ČR č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody**.¹²⁶ Výkonem trestu se podle tohoto zákona rozumí též výkon trestního opatření odnětí svobody (dále VTOOS) uloženém mladistvému. Jeho účelem je nejen ochrana společnosti před trestnou činností, ale u mladistvých zvláště „zvýšení

¹²⁵ Srov. MAŘÁDEK, V.: *Výkladový slovník penologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2003, s. 20,

ŠTĚRBA, V.: *Penologie*. Praha: Armex Publishing, 2007, s. 105,

MATOUŠEK, O.: *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 183.

¹²⁶ Pokud není uvedeno jinak, jsou informace čerpány z těchto dvou pramenů.

pravděpodobnosti jejich plnohodnotného života po návratu do občanské společnosti“. ¹²⁷

TOOS se vykonává odděleně od ostatních odsouzených a sice ve věznicích pro mladistvé nebo zvláštních odděleních pro mladistvé s uplatněním vnitřní diferenciací. V České republice se VTOOS vykonává ve věznici v Opavě, Věhrdech a ve Světlé nad Sázavou. Ve věznici pro mladistvé se vždy zřizuje *poradní sbor*, jehož členy jsou odborníci nezaměstnaní ve věznici a jejichž pomoc spočívá v uplatňování poznatků, forem a metod zacházení s odsouzenými. ¹²⁸

Věznice se člení podle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti do čtyř typů ¹²⁹:

- a) **s dohledem**, kam se zařazují pachatelé, pro nedbalostní trestný čin a za úmyslný trestný čin ve výkonu trestu ještě nebyl
- b) **s dozorem** pro pachatele trestného činu z nedbalosti, avšak již byl ve výkonu trestu pro úmyslný čin, anebo pro pachatele úmyslného trestného činu, za nějž mu soud nevyměřil více jak dva roky odnětí svobody a navíc který dosud pro úmyslný čin ve výkonu trestu nebyl
- c) **s ostrahou**, kde jsou pachatelé odsouzení za úmyslný trestný čin a nebyly přitom splněny podmínky pro umístění do věznice typu a) nebo d) a dále pachatelé odsouzení za nedbalostní čin a nebyl zařazen do věznice typu a) nebo b)
- d) **se zvýšenou ostrahou**, kam se zařazují pachatelé, kterým byl uložen TOS na doživotí, nebo jim byl tento trest uložen jako zvlášť nebezpečnému recidivistovi, dále kterým bylo odnětí svobody uloženo na dobu nejméně osmi let za zvlášť závažný trestný čin, anebo kteří byli odsouzeni za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchli z vazby či výkonu trestu.

¹²⁷ Cit. Vězeňská služba ČR: *Program zacházení s mladistvými*. Dostupné na www.vscr.cz

¹²⁸ Srov. BENDL, S.: *Neukázněný žák*. Praha: ISV, 2004, s. 82 a 77.

¹²⁹ Dle § 39a TZ

V rámci jedné věznice mohou být zřízena oddělení různých typů tak, aby tím nebyl ohrožen výkon trestu. O tom, do jakého typu věznice bude odsouzený zařazen rozhoduje soud. Na základě charakteristiky osobnosti a spáchaného provinění se ve věznicích pro mladistvé odsouzení rozdělují do **čtyř základních diferenciačních skupin**. Ty se liší obsahem a způsobem zacházení odpovídajícím potřebám žádoucí změny osobnosti mladistvého. Vzdělávání a vhodná forma sociálního výcviku je součástí programů zacházení s odsouzenými ve všech čtyřech základních diferenciačních skupinách. O zařazení mladistvého odsouzeného do některé z následujících skupin rozhoduje ředitel věznice na základě doporučení odborných zaměstnanců.

Skupina A – odsouzení, u nichž poruchy chování vyplývají z nevhodného sociálního prostředí, emocionální a sociální nevyzrálosti, popřípadě špatného zacházení

Skupina B – odsouzení s naznačeným disharmonickým vývojem osobnosti

Skupina C – odsouzení s poruchami chování včetně poruch chování způsobených užíváním návykových látek, kteří vyžadují specializovaný výkon trestního opatření

Skupina D – odsouzení s mentální retardací

V objektu věznice pro mladistvé a jejích prostorách se odsouzení pohybují organizovaně pod dohledem zaměstnance vězeňské služby. Odsouzení pracují zpravidla na pracovištích uvnitř věznice a ti, u nichž se nepředpokládá, že by toho zneužili, mohou být zaměstnáni na nestřežených pracovištích mimo věznici. Stejně tak může ředitel povolit mladistvému odsouzenému volný pohyb mimo věznici k docházce do školy. Dohled nad pracovní činností se koná každých 30 minut. Pro odsouzené lze organizovat akce mimo věznici za účasti zaměstnance. Mladistvý může přijímat návštěvy jednou měsíčně až na pět hodin (oproti třem hodinám u dospělých odsouzených), jako odměna mu může být doba návštěvy jednorázově prodloužena až na osm hodin. Zaměstnanec OSPOD má právo navštívit mladistvého a to bez

přítomnosti třetí osoby, taková návštěva se nezapočítává do běžných návštěv, jak jsou uvedeny výše. Mladistvý smí mít při návštěvách svůj občanský oděv. V souvislosti s návštěvou může být mladistvému povoleno opustit věznici až na 24 hodin. Mladiství mají nárok na balíček o maximální váze pět kilogramů čtyřikrát ročně (dospělí odsouzení mohou dostat pětikilový balíček dvakrát za rok) a navíc, mladiství mohou jako odměnu získat povolení dalšího balíčku.

8.2. Program zacházení

Během VTOOS je odsouzený povinen se podrobit vnitřnímu řádu věznice, kterým je mimo jiné vymezen druh a obsah činností, které jsou pro jednotlivé skupiny odsouzených buď povinné nebo dobrovolné. A právě okruh činností, kterých se odsouzený musí účastnit anebo je může vykonávat, jsou stanoveny v programu zacházení. Program zacházení je základní formou působení na odsouzeného, podkladem pro jeho zpracování je komplexní zpráva o odsouzeném, která shrnuje výsledky psychologického, pedagogického, případně lékařského posouzení odsouzeného. Komplexní zprávu zpracovávají odborní pracovníci během pobytu odsouzeného na nástupním oddělení, délka pobytu na tomto oddělení je většinou dva týdny. Vliv na určení programu zacházení má i délka trestu¹³⁰. Program zacházení obsahuje jasně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení a také způsob a četnost hodnocení. Součástí programu je také určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii nebo vzdělávání. Pokud u jednoho odsouzeného připadá v úvahu několik variant programu zacházení, může si vybrat. Alternativy jsou voleny tak, aby ve svém formativním důsledku byly rovnocenné, přičemž jejich kombinace umožňují sestavit programy v potřebné míře individualizované.

¹³⁰ Program se nezpracovává, jestliže má odsouzený vykonat trest nebo jeho zbytek v délce nepřesahující tři měsíce.

Program zacházení se člení na:

- a) pracovní aktivity – zaměstnávání, práce nutná k zajištění každodenního provozu věznice, pracovní terapie
- b) vzdělávací aktivity – organizované či realizované středním odborným učilištěm, učilištěm a odborným učilištěm, vzdělávání vedené či kontrolované zaměstnanci oddělení výkonu trestu, vzdělávání v korespondenčních kurzech a v síti základních, středních, vyšších odborných nebo vysokých škol
- c) speciální výchovné aktivity – individuální i skupinové – terapie (sociální výcvik, psychoterapie, arteterapie apod.), sociálně-právní poradenství, trénink zvládání vlastní agresivity
- d) zájmové aktivity – individuální i skupinové – vedené zaměstnanci s potřebným odborným vzděláním a rozvíjející schopnosti, vědomosti a sociální dovednosti odsouzených
- e) oblast utváření vnějších vztahů

Pokud si odsouzený nezvolí žádnou z navržených alternativ programu zacházení, zúčastní se minimálního programu stanoveného vnitřním řádem věznice. Jeho základ tvoří pracovní aktivity v souladu se zdravotním stavem odsouzeného. Naplňování cílů programů zacházení se ve věznici pro mladistvé vyhodnocují jednou za měsíc. Při hodnocení se v souladu s vývojem osobnosti a se změnami v jeho chování a jednání program aktualizuje. Na aktualizaci se podílí odsouzený, aktualizací může být i zařazení do minimálního programu zacházení či přechod do individualizovaného programu zacházení. Hodnocení úspěšnosti programu zacházení má konkrétní důsledky, na jeho základě může být totiž odsouzený přeřazen do věznice jiného typu (s mírnějším nebo přísnějším režimem). Volba a způsob naplňování cíle programu zacházení je vedle chování a postojů ke spáchanému provinění a výkonu trestního opatření jednou z rozhodujících skutečností při zařazování odsouzeného do některé ze zpravidla tří prostupných skupin **vnitřní diference**. Do první prostupné skupiny se zařazují odsouzení, kteří plní program zacházení i další povinnosti převážně aktivně a jednají v souladu s vnitřním řádem. Do druhé skupiny jsou

zařazování odsouzení s nevyjasněným a kolísavým postojem a přístupem k programu zacházení a svým povinnostem. A do třetí skupiny se zařazují odsouzení, kteří program zacházení plní pasivně či jej odmítají, neplní své povinnosti, porušují vnitřní řád. Takto prostupné skupiny tvoří ucelený systém pozitivní motivace mladistvých odsouzených.

Během VTOOS mladistvého se věznice zaměří především na jeho výchovu a zabezpečení jeho přípravy na budoucí povolání. Pokud má mladistvý odsouzený ještě plnit povinnou školní docházku, věznice mu zabezpečí její plnění místo výkonu práce, spolupracuje s příslušnými školami a orgány státní správy a samosprávy ve školství. Z dokladů o vzdělávání odsouzených nesmí být patrné, že byly získány ve výkonu trestu. Pokud odsouzený nedokončí studium v době výkonu trestu, má právo v příslušné škole studium dokončit. Při stanovení obsahu programu zacházení s mladistvým se vždy sleduje zabezpečení jeho pracovní kvalifikace a samostatný způsob života. K formě a obsahu přípravy mladistvého na budoucí povolání věznice požádá o vyjádření zákonného zástupce mladistvého (pokud s mladistvým ve výkonu trestu udržuje styk) a příslušný OSPOD. Pro mladistvého je účast na stanovené formě vzdělávání a dalších určených aktivitách programu zacházení povinná. U mladistvých se ve zvýšené míře uplatňují individuální způsoby zacházení. Zaměřují se na rozvíjení rozumové, emoční a sociální zralosti mladistvých. Důraz se u nich klade především na přijetí osobní odpovědnosti za spáchané provinění, posilování samostatného řešení životních situací, omezování a zvládání agresivity. Pokud to je možné, umožňuje se mladistvým, aby si ve svém volném čase mohli sami práť a žehlit osobní věci a ve dnech pracovního volna si sami připravovali snídani a večeři (z potravin dodaných věznicí).

Program zacházení s mladistvými vězni je realizován na základě stejnojmenného dokumentu z roku 1993. K naplnění cíle VTOOS byly

stanoveny základní podmínky a předpoklady pro pozitivní průběh pobytu mladistvých ve věznicích, z kterých vybíráme:

- okamžité navázání kontaktu s funkčním zázemím mladistvých, s cílem jeho držení a zprostředkování co nejčtetnějších styků, průběžná spolupráce se sociálními kurátory – tím se zmírní záporný dopad odnětí svobody na psychiku
- poskytnout možnost dokončit, zvýšit si, rozšířit si vzdělání s tím, že výběr je volný, vzdělávání však povinné
- cílevědomě působit na vznik kladného postoje k úloze vzdělávání a kvalifikace v životě
- naplnit volný čas ve výkonu trestu smysluplným způsobem, zahrnujícím v sobě vždy tělovýchovné aktivity a prvky arteterapie; volnočasové aktivity musí být pedagogicky vedeny
- jako předpoklad k pochopení nutnosti vlastního aktivního přístupu k řešení životních situací bez únikových a agresivních reakcí vystavovat mladistvé nutnosti vlastního rozhodování (např. volba části programu) a vystavovat nutnosti aktivně se o sebe sama postarat v běžných praktických činnostech
- učinit sociální výcvik povinným prvkem programu (zaměřeno na zmírnění nezdravě agresivního chování a zároveň na způsoby, jak agresivnímu chování předcházet a čelit¹³¹

Hlavním cílem programů zacházení s mladistvými vězni je zabezpečení diferencovaného a individuálního přístupu k nim a tímto omezit tíživé negativní účinky izolace od společnosti. Programy zacházení jsou souhrnem aktivit vzdělávacích, pracovních, tělovýchovných a zájmových, již zmíněného sociálního výcviku a také odstraňování funkční negramotnosti. Největší možnost rozvoje funkční gramotnosti se nabízí právě u mladistvých. Aktivitami zacílenými na odstraňování funkční negramotnosti jsou například psaní adres na dopisy, psaní telegramů, vyplňování žádanek, psaní životopisu, sestavování žádostí o přijetí do práce, vyplňování daňového přiznání, práce s počítačem,

¹³¹ Srov. Vězeňská služba ČR: *Program zacházení s mladistvými*. Dostupné na www.vscr.cz

internetem apod. S naplňováním programů jsou velmi dobré zkušenosti. Především v tom, že mladiství nepodléhají tolik prizonizačním vlivům¹³², snižuje se jejich sebepoškozování, kázeňské přestupky a podobné negativní jevy.¹³³

8.3. Postpeniterciární péče

Postpeniterciární péče je druhem sociální péče, která byla v počátcích poskytována osobám propuštěným z VTOS, z ochranného léčení nebo ochranné výchovy. V současné době je rozšířena o tzv. včasnou pomoc a sociální péči již ve fázi trestního řízení u obviněného.¹³⁴ Jde o druh sociální služby, která vlastně představuje terciární prevenci, neboť jejím cílem je prevence recidivy trestné činnosti. Je důležitou součástí celkové nápravy odsouzeného po propuštění z VTOS.

Kvalita přípravy na propuštění je zásadní při úspěšné readaptaci na běžné životní podmínky. Potřeba takové přípravy je tím větší, čím je delší VTOS a samozřejmě souvisí i s mírou poškození osobnosti odsouzeného. Z tohoto důvodu jsou ve věznicích zřizována tzv. výstupní oddělení. Do něj se umísťují odsouzení, kterým byl uložen TOS na dobu delší než tři roky a odsouzení, jimž je třeba pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro samostatný způsob života. Odsouzení nastupují do výstupního oddělení většinou šest měsíců před očekávaným propuštěním na svobodu.¹³⁵

V rámci sociální péče poskytované ještě ve věznici působí sociální pracovník ve vězeňství. Ten zajišťuje tyto činnosti:¹³⁶

¹³² Prizonizace je proces postupného přizpůsobování se způsobu života ve věznici, je souhrnem veškerých negativních jevů, které působí na odsouzené během výkonu trestu odnětí svobody. Má v sobě dva aspekty – institucionalizace a ideologizace.

¹³³ Srov. MAŘÁDEK, V.: *Výkladový slovník penologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2003, s. 31, 59, 60.

¹³⁴ Srov. ŠTĚRBA, V.: *Penologie*. Praha: Armex Publishing, 2007, s. 116.

¹³⁵ § 74 zákona o VTOS a § 12 vyhlášky MS – řád VTOS

¹³⁶ Cit. ŠTĚRBA, V.: *Penologie*. Praha: Armex Publishing, 2007, s. 119.

- získává a ověřuje informace a poznatky, které jsou důležité pro vypracování sociální anamnézy – sociální rodinné situace, sociální vztahy v rodině, dosažené vzdělání, profesní příprava, poznatky o struktuře sociálních vztahů v širším sociálním prostředí, dosažení úrovně sociální vyzrálosti, styl výchovy a její vliv, způsob řešení náročných životních situací, obvyklé situace sociálního selhání;
- zjišťuje podmínky a faktory, které ovlivnily sociální vývoj obviněného nebo odsouzeného;
- spolupracuje s rodinou, hledá podněty k pozitivní změně chování;
- spolupracuje se sociálním kurátorem a společenskými organizacemi za účelem sociální intervence do prostředí, do šerého bude přicházet po propuštění z výkonu trestu, podílí se na hledání zaměstnání a ubytování;
- zprostředkovává první kontakt obviněného nebo odsouzeného se sociálním kurátorem;
- vytváří předpoklady pro navázání příznivých sociálních kontaktů a vztahů s určitým společenstvím – zájmovým, charitativním;
- podněcuje jedince k pozitivnímu rozvíjení sociálních dovedností.

Po propuštění působí v této oblasti především sociální kurátor, o jehož náplni práce jsme hovořili v kapitole šesté. Pomoc odsouzeným po propuštění poskytují i nestátní subjekty. Jedná se o občanské, církevní a charitativní sdružení a organizace nabízející různé druhy sociální pomoci - od poskytnutí šatstva a obuvi, přes možnost osobní hygieny, nasycení a zdravotního vyšetření, až po sociální, právní a pracovní poradenství a zprostředkování práce.

Závěr

Nyní již máme představu o možnostech systému práce s mladistvými pachateli trestné činnosti. Funguje tento systém a jeho součásti jak mají? Velkým problémem zůstává trestná činnost dětí, které prošly institucionální výchovou. Především proto, že většinou bývají do institucionální péče umísťovány děti z jiných důvodů než pro trestnou činnost. To nás přivádí na myšlenku, zda funguje raná intervence v rodině, zda je opravdu vždy nutné dítě umísťovat do institucionální péče. Zákon sice nabízí jiné alternativy, avšak otázkou je, zda jich lze skutečně využít. Jestliže nelze kontrolovat opatření, která může OSPOD uložit, ztrácí smysl. Pro práci s rodinou zřejmě chybí propojení pomoci sociální, finanční s řešením bytové otázky. Problém lze spatřovat i v režimu ústavů, který snad až příliš určuje dětem náplň dne a ponechává jen málo prostoru na vlastní aktivitu, vlastní rozhodování, které je tak potřebné pro budoucí život. Pokud se zaměříme pouze na ochrannou výchovu, ta je ukládána nesystematicky, téměř se nevyužívá možnosti přeměny ústavní výchovy v ochrannou a především výkon ústavní a ochranné výchovy neprobíhá odděleně, jak je uloženo zákonem. Výchovná opatření jsou využívána málo a stejně tak se příliš nevyužívá možnost vyřídit věc mimo soudní řízení. Na nížení efektivity péče v práci s delikventními jedinci má jistě svůj podíl i nedostatek úředníků OSPOD a PMS a zdvojování jejich činnosti. Oblastí, na kterou by se nemělo zapomenout je výkon vazby, kde je mnohem více mladistvých než ve výkonu trestu odnětí svobody. Přitom pobyt ve vazební věznici je v mnoha ohledech horší než výkon trestu – méně vycházek, nemožnost pracovat. Jelikož i vazební věznice je věznice a pobyt v ní má své negativní důsledky, je třeba začít pracovat s obviněným už v této fázi a nečekat až na výkon trestu. A co lépe, snažit se využívat v maximální míře možnost nahradit vazbu mladistvého jiným opatřením, jak to umožňuje zákon. Výzvou je jistě i zmapování nestátních organizací pracujících v sociální oblasti, jejich projektů, úspěšnosti a stejně tak propojení, návaznosti a vzájemné

spolupráce se subjekty státními. K čemu tedy docházíme? Současná situace na poli péče o mladistvé pachatele trestných činů je po legislativní stránce ošetřena dobře, avšak v praxi se ukazuje řada nedostatků, nesystémovost a bohužel tak častokrát dochází k nenaplnění hlavního cíle – tedy odklonit dospívajícího od kriminální kariéry a zlepšit situaci v jeho rodině.

Literatura a prameny

BENDL, S.: *Neukázněný žák*. Praha: ISV, 2004.

BOŘILOVÁ, Z.: Mediace v trestní justici v ČR. *Sociální práce*, 2005, číslo 4.

Evropská vězeňská pravidla. Strasbourg 1991.

HARTL, P. – HARTLOVÁ, H.: *Psychologický slovník*. Praha: Portál 2000.

HOLÁ, L.: *Mediace*. Praha: Grada Publishing 2003.

JEDLIČKA, R. – KLÍMA, P. – KOŤA, J. – NĚMEC, J. – PILAŘ, J.: *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004.

LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D.: *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 1998.

NEVŘALA, J.: *Základy forenzní psychologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2005.

MAŘÁDEK, V.: *Výkladový slovník penologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2003.

MATOUŠEK, O.: *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003.

MATOUŠEK, O. – KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003.

Probační a mediční služba: *Probační programy pro mladistvé*.

SCHELLEOVÁ, I. a kol.: *Právní postavení mladistvých*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004.

VEČERKA, K. - HOLAS, J.: *Preventivní aktivity v názorech obyvatel měst: (Názory občanů na bezpečnostní situaci ve městech, dlouhodobě zařazených do KSP prevence kriminality - závěrečná zpráva z výzkumu)*. Praha: IKSP, 2003.

VEČERKA, K. – HOLAS, J. – TOMÁŠEK, J. - PŘESLIČKOVÁ, H. - BLATNÍKOVÁ, Š.: *Občané o kriminalitě a prevenci: Závěrečná zpráva z výzkumu veřejného mínění*. Praha: IKSP, 2007.

Ministerstvo spravedlnosti: *Důvodová zpráva k návrhu zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže*.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*.

Ministerstvo vnitra: *Strategie prevence kriminality na léta 2008 až 2011*.

Ministerstvo vnitra: *Strategie prevence kriminality na léta 2004 až 2007*.

ŠTĚRBA, V.: *Penologie*. Praha: Armex Publishing, 2007.

ŠVANCAR, R.: *Budoucnost diagnostických ústavů*. Učitelské noviny, 2005, č. 20.

vyhláška Ministerstva spravedlnosti ČR č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody

zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy v školských zařízeních

zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

zákon č. 169/1999Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích

závazný pokyn policejního prezidenta č. 8 ze dne 21. ledna 2002, kterým se upravuje systém práce a postupy příslušníků Policie ČR při odhalování a dokumentování kriminality dětí a trestné činnosti páchané na mládeži

zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě

zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí

Resumé

Kriminalita je závažným jevem, proti kterému bojuje každá vyspělá společnost. Období dospívání je málo odolné vůči negativním vlivům společnosti, a proto je třeba proti kriminalitě mládeže nalézt systém vhodných opatření. Jaký je v České republice systém práce s mladistvými pachateli a co vše zahrnuje, o tom pojednává tato práce. Nastiňuje složitost dospívání a využívaný systém prevence kriminality. V souvislosti s poměrně novým zákonem o soudnictví ve věcech mládeže se podrobněji zabývá trestním řízením a možnými způsoby řešení trestné činnosti nedospělého pachatele. Nechá nás nahlédnout i do přestupkového řízení a možností intervence sociálního kurátora. Dále nás provede systémem institucí pro výkon ochranné výchovy a systémem práce s mladistvými ve výkonu trestního opatření odnětí svobody. Své nezastupitelné místo má Probační a mediační služba, neboť bez ní by nebylo možné dosáhnout jednoho z hlavních cílů, kterým je v maximální možné míře využít zákonných způsobů odklonu od řízení před soudem. Práce dospívá k závěru, že systém práce s mladistvými pachateli je nastaven dobře, avšak praxe vykazuje určitá slabá místa. Je tak otevřen prostor pro hlubší analýzu jednotlivých složek systému, na jejíž základě by mělo dojít ke zvýšení efektivity systému jako celku.

Summary

Criminality is very compelling phenomenon, which every advanced society struggle with. The adolescent period is less resistant of negative influence society and that is the reason find systém of suitable actions from juvenile delinquency. This essay handle how is in Czech Republic solving system of treatment of juvenile offenders and what contains. Outline the problematic of adolescent period and system of criminality prevention. Connection with new principle about juvenile justice enlarge criminal process and available deportment solving of criminal behavior of juvenile offender. We can also look through of violation of law and possibility of intervention social curator. Then it will take us through the system of institutions for court-ordered institutional and protective care and system of treatment of juvenile in execution of a punishment. Own space has Probation and Mediation Service because without it will not be able to get one of most important goals, which is maximum to use legal way how to avoid court. The essay ends with sense that system of treatment of juvenile offenders is set up well, but in work experience we can still find low sites. So the space is still open for deeper analysis each of system elements. The analysis could help to increase efectivity of system like complex.

Souhlasím s tím, aby moje diplomová práce byla půjčována ke studijním účelům. Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali.

V Praze dne

.....
Podpis